Bladz.

8 Feiten

26 Oorzaken

53 De eisen der rechtvaardigheid en de eisen der productie

64 Een programma van redelijke inkomensverdeling

81 Besluit

WAAROM zijn er mensen die hun leven lang niet meer dan vijftig gulden in de week verdienen en anderen die er tweehonderd thuisbrengen, nog anderen duizend en dan soms zonder te werken? Waarom verdient een metselaar meer dan een boerenknecht en waarom een Amsterdamse metselaar meer dan een in Lutjebroek? Hoe komt het dat een Groningse boer in een villa en een Chinese boer in een krot woont? Is het niet veel beter wanneer allen hetzelfde zouden verdienen? Of zou er dan misschien toch het een en ander spaak lopen? Is het eerlijk wanneer de ene jongen zijn leven lang moet zwoegen en de andere een erfenis krijgt? Is het beter dat niemand kan erven? Moet een volwassen arbeider meer verdienen dan een leerling; een geschoolde meer dan een geoefende? Zouden de grote verschillen in deze wereld anders kunnen zijn, zonder dat de energie verslapt en we daardoor allemaal even... arm zouden zijn? Op deze vragen wil dit boekje trachten een antwoord te geven. Tevens wil het proberen de samenhang met andere vragen duidelijk te maken. Opdat wij allen deze zaken beter begrijpen, elkàar beter begrijpen en met elkaar tot daden kunnen komen!

FEITEN

Datgene wat iemand kan verbruiken zonder armer te worden is zijn inkomen. In iets meer wetenschappelijke termen: de goederen en diensten die iemand voor verbruik kan bestemmen, zonder zijn vermogen aan te tasten, vormen zijn inkomen. Wanneer iemand geen vermogen heeft en alleen geld ontvangt voor de arbeid die hij heeft verricht, is dat geld, zijn *loon* of *salaris* dus, zijn inkomen. Wanneer iemand zelf een bedrijf bezit, is het moeilijker om zijn inkomen uit te rekenen. Niet alle geld dat hij ontvangt, kan hij voor verbruik besteden, zonder in vermogen achteruit te gaan. Hij moet de leveranciers betalen die hem grondstoffen hebben geleverd, hij moet zijn arbeiders betalen. Hij moet dus al deze kosten eerst betalen en pas wat er dan overblijft, zijn „*winst*", is zijn inkomen. Bij het berekenen van zijn inkomen moet hij er ook aan denken om een bedrag op zij te leggen, dat overeenkomt met de slijtage van zijn inventaris, zijn gebouwen en machines. Deed hij dat niet, dan zou hij zijn vermogen aantasten. Dit op zij te leggen bedrag noemt men de *afschrijvingen*. Het is niet zo gemakkelijk om precies aan te geven hoe groot ze moeten zijn. Als zijn machines versleten zijn moet hij nieuwe kunnen kopen. Zou hij precies dezelfde kopen, dan is het niet zeker of hij zijn vermogen wel in stand heeft gehouden. Want wanneer zijn concurrenten inmiddels betere machines hebben gekocht, zal hij met dezelfde machines als vroeger toch minder verdienen. Hij zal dus eigenlijk achteruit zijn gegaan. Verder weet hij ook niet precies, zelfs al wilde hij dan toch maar dezelfde machines als vroeger kopen, hoeveel deze later — als zijn oude versleten zijn —, zullen kosten. Zij kunnen in prijs zijn gedaald, maar ook wel gestegen. Bovendien weet hij niet precies, hoelang de machines zullen meegaan. Dat kan

mee- en tegenvallen, niet alleen wat de slijtage betreft, maar ook wat de veroudering aangaat. Als er onverwacht een nieuw model op de markt komt, zal hij misschien de concurrentie niet meer kunnen volhouden. En dan zou hij dus eigenlijk al voldoende afschrijvingen bijeen moeten hebben om ook een nieuw model te kunnen kopen. Uit dit alles blijkt wel, hoe onzeker het bedrag van de juiste afschrijvingen is en daarom ook het juiste bedrag van de ,,winst'', dus van het inkomen van den bedrijfseigenaar.

Bij een grote onderneming heeft men niet één eigenaar, doch, zoals bekend is, een groter aantal, de aandeelhouders, die elk, ten bewijze van hun bezit, één of meer ,,aandelen'' bezitten. Zij zelf zijn bij de dagelijkse gang van zaken gewoonlijk niet betrokken en zij ontvangen hun deel in de winst, wanneer zij op een couponnetje van hun aandeel het dividend ontvangen. De bedrijfsleiding, d.i. de directie, heeft dan al de puzzles opgelost waarover wij zo juist spraken. De aandeelhouder heeft daarover maar weinig zorg. In zekere zin zou men zijn inkomen daarom toch weer duidelijk kunnen aangeven: het is het door hem ontvangen *dividend*. Iets anders krijgt hij immers niet in handen, zelfs al zou het eigenlijk moeten, wanneer de winst verkeerd berekend was. Toch is dit niet helemaal het geval. Want zijn aandelen kunnen in waarde dalen of stijgen. Dalen zij, omdat de winst toch eigenlijk niet juist is berekend en er teveel is uitbetaald aan dividend, dan wordt dus toch ook het vermogen van de aandeelhouder aangetast. Daarom bestaan voor de aandeelhouders dezelfde moeilijkheden bij het vaststellen van het inkomen als bij de bezitter van een eigen bedrijf. Toch kunnen wij bij benadering meestal wel aannemen, dat het inkomen van de aandeelhouder door zijn dividend wordt gevormd.

Er zijn nog verschillende andere vormen van inkomen. Iemand die een huis bezit en dit verhuurt, heeft als inkomen de *huur*, na aftrek van de kosten van onderhoud, belastingen e.d. Men zegt ook wel: de netto-huur. Wie grond bezit heeft als inkomen de (netto-)*pacht* van die grond. Wie een som geld bezit en deze heeft uitgeleend, ontvangt

daarvoor *rente*, weer een andere vorm van inkomen. Van al deze inkomensvormen — dividend, huur, pacht, rente — geldt dat zij worden verkregen zonder arbeid. Zij worden ook *arbeidsloos inkomen* genoemd of *inkomen uit kapitaal.*

Dit geldt niet voor het inkomen van de bedrijfsleider. Deze verricht organiserend werk, soms daarbij lichamelijk werk — denk aan een boer, een winkelier, een aannemer. Het geldt ook niet voor een dokter, een advocaat, een leraar. Deze verrichten geestelijke arbeid — hoofdarbeid, zegt men ook wel — en al vermoeien zij dus niet altijd hun lichaam, dan toch zeker hun hoofd.

Eén persoon kan verschillende soorten van inkomen hebben. De broodbezorger die 's avonds kranten rondbrengt, heeft twee lonen. De winkelier heeft loon voor zijn arbeid maar ook winst als bezitter. Heeft hij toevallig ook nog een huis, dan kan hij tevens huur als inkomen hebben.

Wij zeiden, dat iemands inkomen de goederen en diensten zijn die hij kan verbruiken zonder zijn vermogen aan te tasten. Hij *behoeft* het echter niet te verbruiken. Hij kan er ook een deel van sparen. Dat is dan ook een deel van zijn inkomen. Het is trouwens vaak onmogelijk om het gehele inkomen te verbruiken. Men bedenke welke zorgen de millionair hierover zou kunnen hebben. Vaak moet er belasting van betaald worden, waarvoor men dus niet zelf iets kan kopen. Wel kan men zeggen, dat men met die belasting iets „koopt" van de overheid (de staat, de gemeente), bv. het recht op kosteloos gebruik van de wegen, een zekere bescherming door de politie en dergelijke meer. Het is niet geheel juist, wanneer wij zouden zeggen dat iemands inkomen uit geld alleen bestaat. Het is alleen maar — en vooral in de stad — verreweg het grootste gedeelte van het inkomen dat de meeste mensen in geld ontvangen. Daarnaast ontvangen sommigen inkomen „*in natura*", d.w.z. in goederen. Een boerenknecht eet bij zijn baas een of meermalen per dag. Hij krijgt ook wel eens als deel van zijn loon een mud aardappelen. Een dienstmeisje

krijgt in haar dienst ook vaak een maaltijd. Iemand die een eigen huis bewoont en geen huur hoeft te betalen, ontvangt dus eigenlijk een deel van zijn inkomen in de vorm van „vrij wonen". Een tramconducteur ontvangt een aantal vrijkaartjes voor de tram. In oorlogstijd kregen veel ambtenaren en arbeiders om twaalf uur een „prak". Alles inkomen „in natura". Nu is het om die goederen ook eigenlijk te doen. Ook wat iemand als „geldinkomen" ontvangt, zal hij omzetten in „goederen": in brood, boter, kaas, schoenen, een nieuwe jas, of in „diensten": een ritje met de bus of een avond naar de bioscoop. Kan hij voor zijn geld in dure tijden weinig krijgen, dan is het een schrale troost, dat hij evenveel *geld* verdient als vroeger. Op de goederen komt het aan. Daarom is de juiste omschrijving (definitie) van inkomen: de *goederen* en *diensten* waarover iemand kan beschikken, zonder dat zijn vermogen wordt aangetast, het laatste ook in goederen gezien. Men noemt de goederen die iemand zich voor zijn inkomen kan verschaffen ook wel zijn *reële* of werkelijke inkomen; het geldinkomen zijn *nominale* inkomen.

Zoals wij al zeiden, ontvangt de een een veel hoger inkomen dan de ander. Een boerenarbeider zal in 1950 misschien *f* 50 of *f* 60 per week hebben ontvangen, een timmerman misschien *f* 70; een professor ontvangt wel *f* 250 in een week en een groot-aandeelhouder kan het wel tot *f* 2000 en meer per week brengen. Alle inkomens tezamen geteld leveren het zgn. *volksinkomen* of *nationale inkomen* van een land op.

Men kan nu ook zeggen dat dit nationale inkomen onder de inwoners van een land wordt verdeeld; die verdeling is zeer ongelijk. Wat de verdeling over de verschillende personen betreft — de „*personele verdeling*" —, deze wordt door de cijfers van de inkomensbelasting tamelijk goed belicht. Niet geheel, want er zijn een aantal personen met lage inkomens, die geen belasting betalen en niet in de statistiek voorkomen. In het Statistisch Zakboek 1951/52 van het Centraal Bureau voor de Statistiek lezen wij, op blz. 113, dat er in het jaar 1948 ongeveer 500 personen waren

aangeslagen in de inkomstenbelasting voor een inkomen van *f* 100.000 en hoger. Met een inkomen tussen *f* 50.000 en *f* 100.000 waren er ca 1700 personen. Zo voortgaande kunnen wij een gehele tabel opstellen — die het Zakboek dan ook vermeldt:

Tabel I

De inkomensverdeling der belastingbetalers in 1948

Inkomen van				*Aantal personen (aangeslagenen) in duizendtallen*
	tot	*f*	1000	1244,1
f 1000	,,	,,	2000	985,6
,, 2000	,,	,,	5000	1477,1
,, 5000	,,	,,	10000	229,4
,, 10000	,,	,,	20000	51,1
,, 20000	,,	,,	50000	17,2
,, 50000	,,	,,	100000	1,7
,, 100000 en hoger				0,5

Deze cijfers zijn, zoals gezegd, nog onvolledig, omdat een aantal personen met inkomens onder de *f* 1000 per jaar ontbreekt. Zij zijn echter al veelzeggend. Ondertussen moet men niet vergeten — wij zullen daarover nog spreken —, dat voor een deel deze ongelijkheid het gevolg is van leeftijdsverschillen. Onder de zeer lage inkomens zijn er een groot aantal van jongens en meisjes die nog bij hun ouders thuis zijn. Ofschoon de ongelijkheid in 1948 minder was dan vóór de oorlog, is zij nog steeds aanzienlijk. Figuur 1 geeft de inkomensverdeling voor 1938 weer. De lezer zal zelf een soortgelijke figuur voor 1948 kunnen maken. Wat deze in de dingen van het dagelijks leven wil zeggen wordt, behalve door directe aanschouwing van de werkelijkheid — maar wie ként de huizen van elk dezer soorten gezinnen werkelijk van binnen? —, goed verduidelijkt door de statistiek der gezinsuitgaven. Om maar eens enkele geheel willekeurige voorbeelden te noemen: een gezin van *f* 1100 inkomen per jaar en een van *f* 9000 per jaar verbruikten in

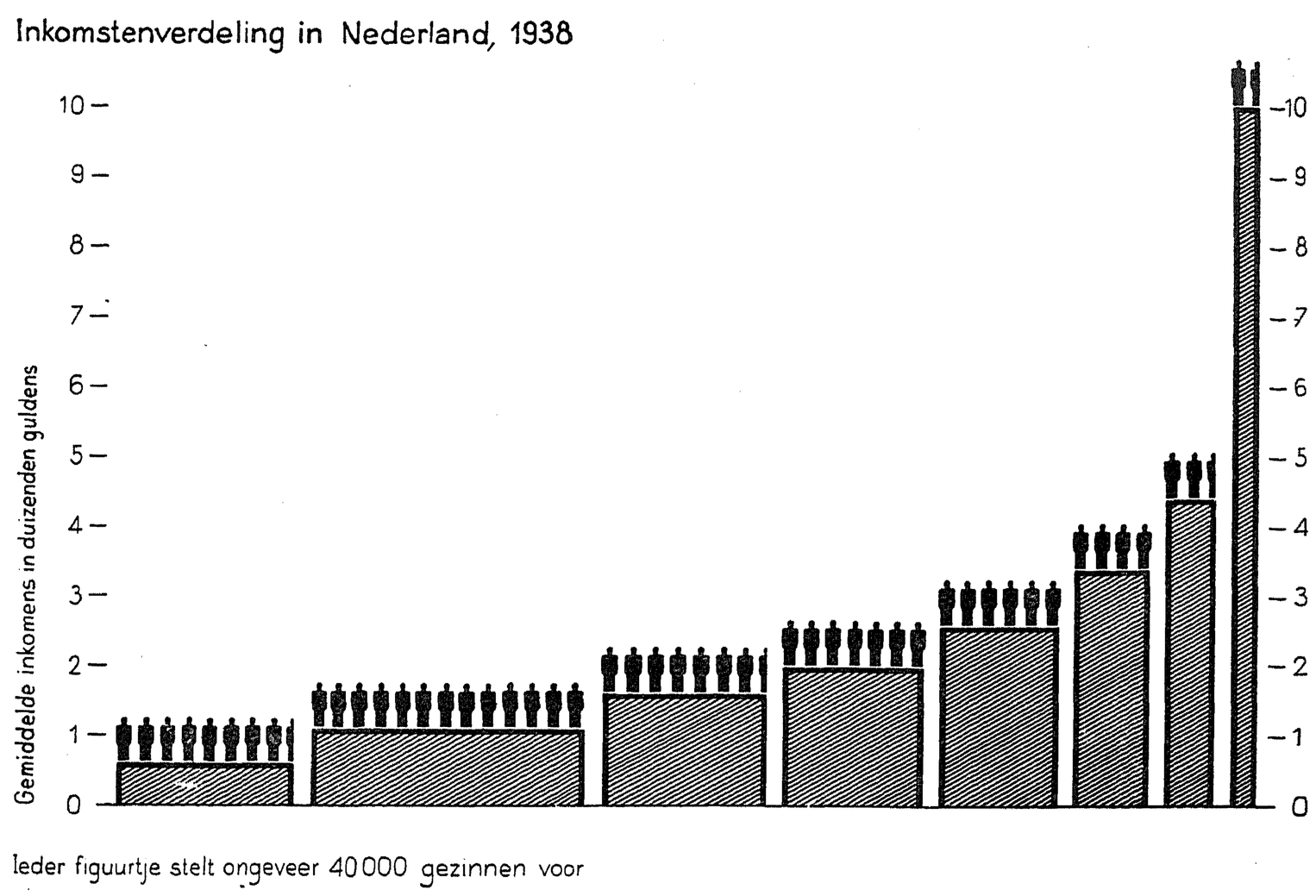

Figuur 1

1935/6 aan koekjes respectievelijk 12 kg en 25 kg per jaar, aan vruchten 89 en 322 kg, aan suiker 62 en 86 kg. Voor huishoudelijke hulp wordt per jaar uitgegeven *f* 1,10 en *f* 586, aan kleding *f* 65 en *f* 580, aan ontspanning *f* 19 en *f* 528 per jaar. Het wordt aan de lezer overgelaten zich de kleurige werkelijkheid hierbij te denken. Figuur 2 kan hem daarbij wat hulp bieden.

Wanneer wij willen weten of de ongelijkheid in de inkomensverdeling in ons land anders is dan in andere landen of in het jaar 1948 anders dan in vroegere jaren, dan moeten wij voor die ongelijkheid een *maatstaf* hebben. De statistiek levert ons deze in het zgn. *getal van Pareto* [1]). De

[1]) Het thans volgende gedeelte, tot blz. 17, is nogal technisch. Wie het niet kan volgen, kan het, zonder bezwaar voor wat volgt, overslaan.

Gemiddelde gezinsuitgaven bij verschillende inkomens 1935/'36
in Nederland behalve de grootste 3 steden

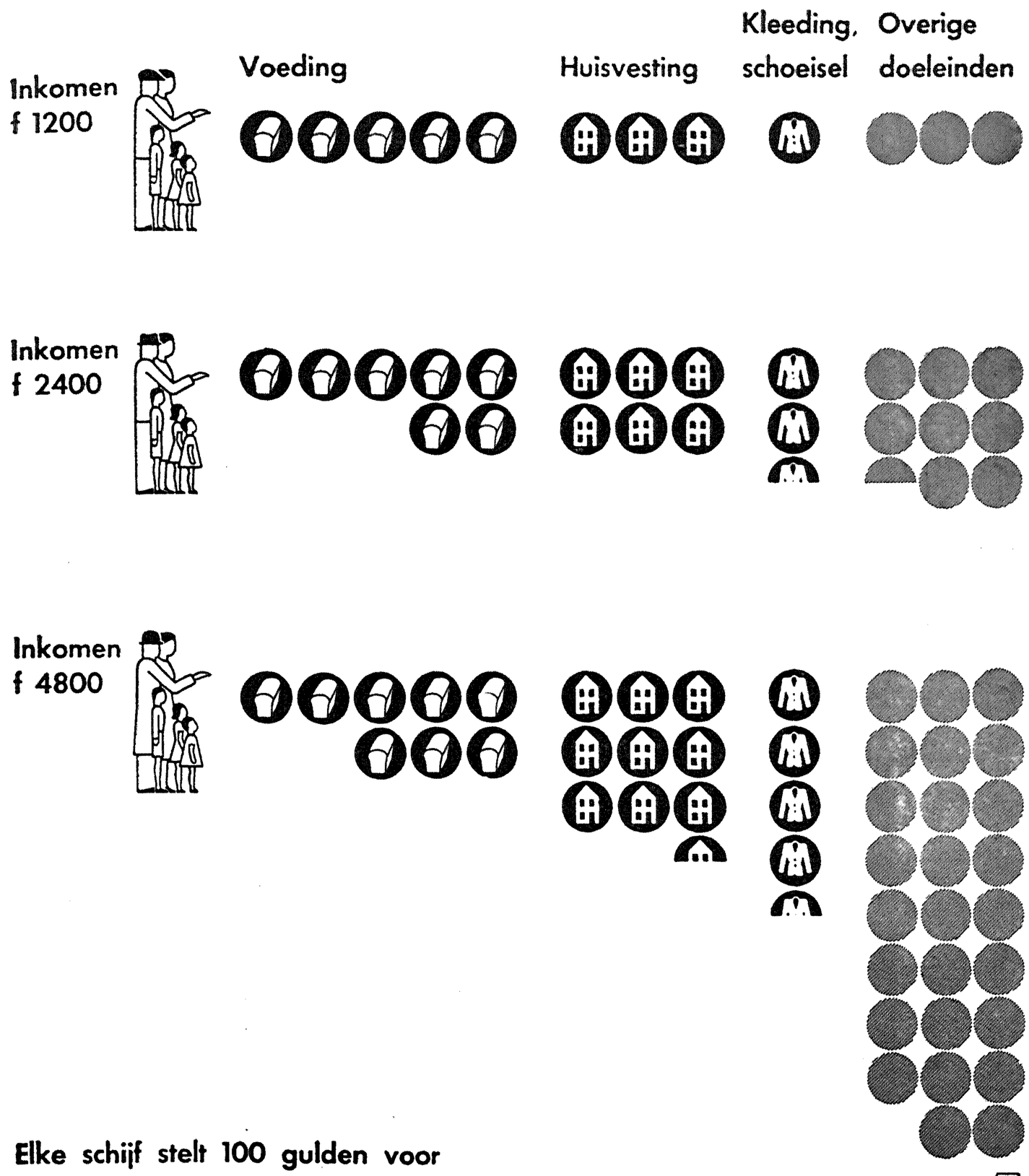

Elke schijf stelt 100 gulden voor

C.B.S 1238

Ned. Stichting voor Statistiek

Figuur 2

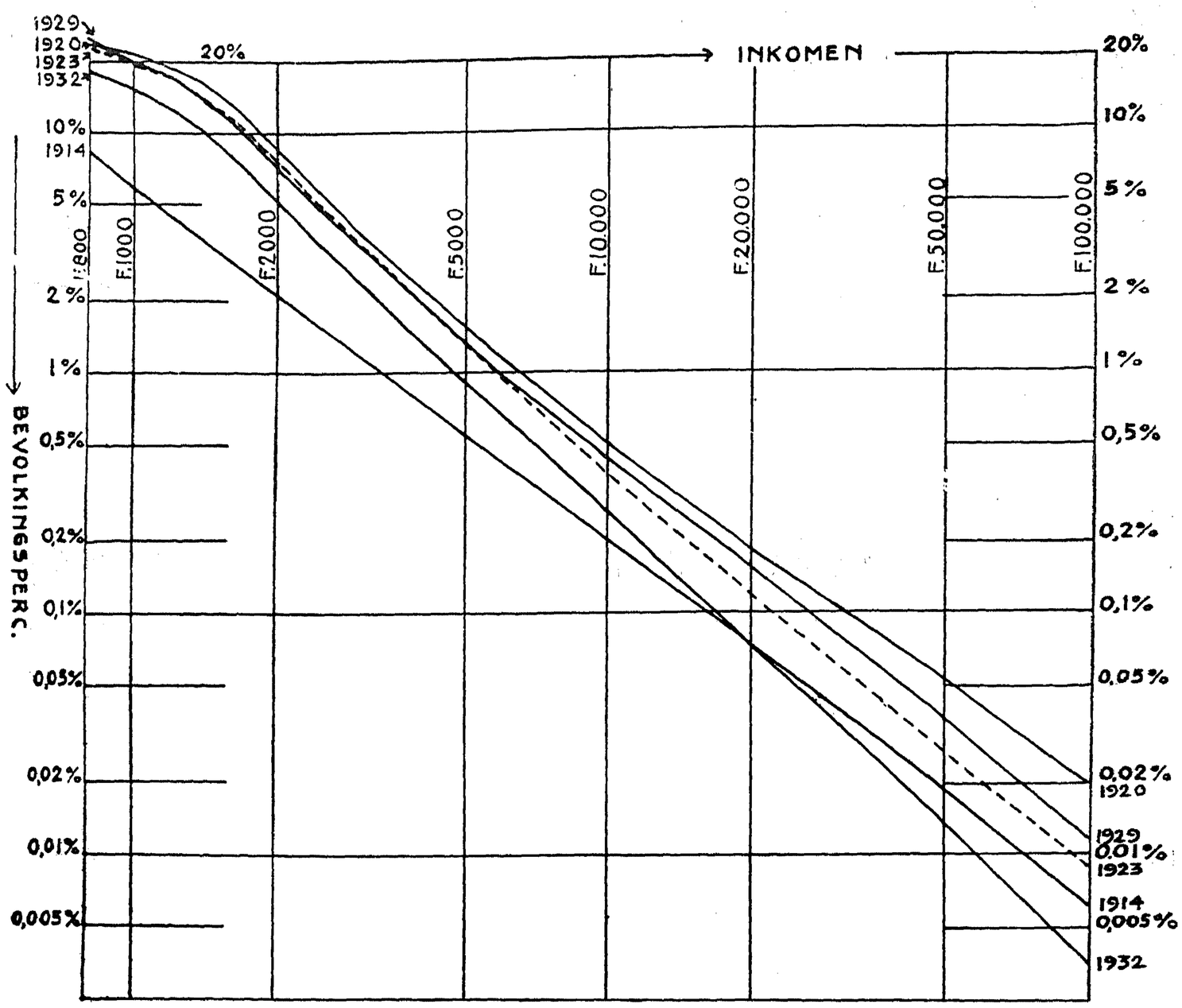

Figuur 3

Italiaanse econoom Pareto heeft ontdekt, dat de inkomensverdeling in bijna alle landen en over lange tijden een merkwaardige regelmatigheid vertoont. Hij maakte daartoe een iets andere tabel dan wij hierboven hebben weergegeven. In de voorkolom schreef hij telkens slechts één inkomen: daarachter het aantal personen dat een inkomen heeft dat daarboven ligt. Aldus:

Tabel III

Aantal belastingbetalers boven een bepaald inkomen, 1948

Inkomen	*Aantal personen dat een groter inkomen heeft*
f 100000	500
,, 50000	1700 + 500 = 2200
,, 20000	17200 + 1700 + 500 = 19200

Men moet nu dus in de rechterkolom in elk volgend vakje een getal meer optellen. De getallen ontleent men aan tabel I. Pareto vond nu verder dat, wanneer men deze tabel grafisch voorstelt op zgn. logarithmisch papier (zie fig. 3), men een vrijwel rechte lijn verkrijgt. Hoe steiler nu deze lijn verloopt, des te minder ongelijk is de inkomensverdeling. Als iedereen hetzelfde inkomen had, zou de lijn verticaal verlopen. Door de helling van deze „lijn van Pareto" te meten vinden wij het „getal van Pareto", dat meestal door de Griekse letter α (alfa) wordt aangeduid en door dit te vergelijken met dat voor een ander land of voor een ander jaar kunnen wij dus zien in welk land de inkomensverdeling ongelijker is en in welk van twee jaren. In de volgende tabel zijn enkele cijfers daarover bijeengebracht.

Tabel IV

Het getal van Pareto

Pruisen		*Engeland*		*Nederland*	
1852	1,89	1812	1,31	1919	1,57
1876	1,72	1843	1,50	1920	1,67
1881	1,73	1879/80	1,35	1923	1,80
1886	1,68	1909	1,31	1929	1,67
1894	1,60	1929	1,61	1932	1,83
		1932	1,68	1934	1,85
				1939	1,72
				1948	1,97
				1949	1,99
Duitsland					
1913	1,56				
1926	1,79				
1934	1,96				

Wij zien daaruit, dat tijdens de industrialisatie in Engeland en Pruisen de ongelijkheid der inkomensverdeling is toegenomen, maar dat men niet kan zeggen dat in de loop der

tijden de getallen steeds hoger of steeds lager worden. Het Engelse cijfer van 1843 wordt in Nederland in 1919 benaderd, de Duitse cijfers van de tweede helft der 19e eeuw gelden ook nog voor ons land in 1934–1939. .

Doch één belangrijk ding wordt over het hoofd gezien, wanneer wij met deze cijfers werken. Zij hebben betrekking op de inkomens voordat daaruit belasting is betaald. En de belastingen zijn niet alleen tegenwoordig zeer hoog, vergeleken bij vroeger; zij hebben ook een sterk gelijkmakende invloed. De hoge bedragen aan belasting die door de welgestelden worden opgebracht worden voor een zeker deel gebruikt om daarmee uitkeringen te doen, in geld of in andere vorm, aan gezinnen met lage inkomens. De bedragen voor werklozensteun, die voor ouderdomsrente, voor andere sociale voorzieningen en voor onderwijs komen grotendeels ten goede aan de lagere inkomens. Belangrijke cijfers hierover zijn berekend door Vos en Wijnmaalen. Deze delen mede, dat in Nederland in 1935/6 iemand met een „verdiend" inkomen van *f* 848 in totaal beschikte over *f* 1194, als gevolg van wat de overheid hem in geld en natura toekende; iemand met een verdiend inkomen van *f* 21000 daarentegen over *f* 16320 beschikte [1]).

Wij zien ook, dat er vrij grote verschillen bestaan voor de opeenvolgende jaren. Zo is α (het getal van Parento) in het jaar 1923 1,80, in 1929 1,67 en in 1934 1,85. Nu waren de jaren 1923 en 1934 jaren waarin er veel werkloosheid was en er door vele bedrijven verliezen werden gemaakt, jaren dus waarin het velen slechter dan normaal ging. In het jaar 1929 daarentegen was er overal voorspoed in vergelijking met andere jaren. Wij zeggen ook wel dat 1923 en 1934 jaren van lage of slechte conjunctuur waren en 1929 een jaar van hoge of goede conjunctuur. En wij zeggen dan verder, dat α met de conjunctuur op en neer gaat

[1]) De cijfers zijn ontleend aan Ir. H. Vos en J. C. Wijnmaalen, „Overheidswerkzaamheid, overheidsfinanciën en inkomensverdeling" in het verzamelwerk De Nederlandse volkshuishouding tussen twee wereldoorlogen (Uitg. Het Spectrum). Ir Vos spreekt van „eigen inkomen" waar wij van „verdiend inkomen" spreken.

of conjunctuurgevoelig is. Misschien vindt men het merkwaardig, dat blijkens deze cijfers de ongelijkheid het geringst is wanneer de economische toestand slecht is, zoals in 1923 en 1934 en juist het grootst, wanneer de toestand betrekkelijk goed is. Dat komt omdat in een slecht jaar de hoge inkomens sterker gedaald zijn dan de lage inkomens. In een slecht jaar zijn alle inkomens dus dichter bij elkaar en daarom is er minder ongelijkheid. Na de Tweede Wereldoorlog is de gelijkheid groter dan ooit tevoren.

Wat wij nu over de inkomensverdeling hebben verteld, heeft betrekking op de verdeling over de verschillende personen of, zoals men ook wel zegt, op de *personele verdeling*. Eén persoon heeft echter soms meer dan één functie; hij kan, zoals wij al zeiden, tegelijk inkomen uit arbeid en uit kapitaal „trekken"; hij is dan tegelijk arbeider en kapitalist. Wanneer men zich nu in het bijzonder interes-

Het nationale inkomen in 1910 en 1938, verdeeld naar productiefactoren

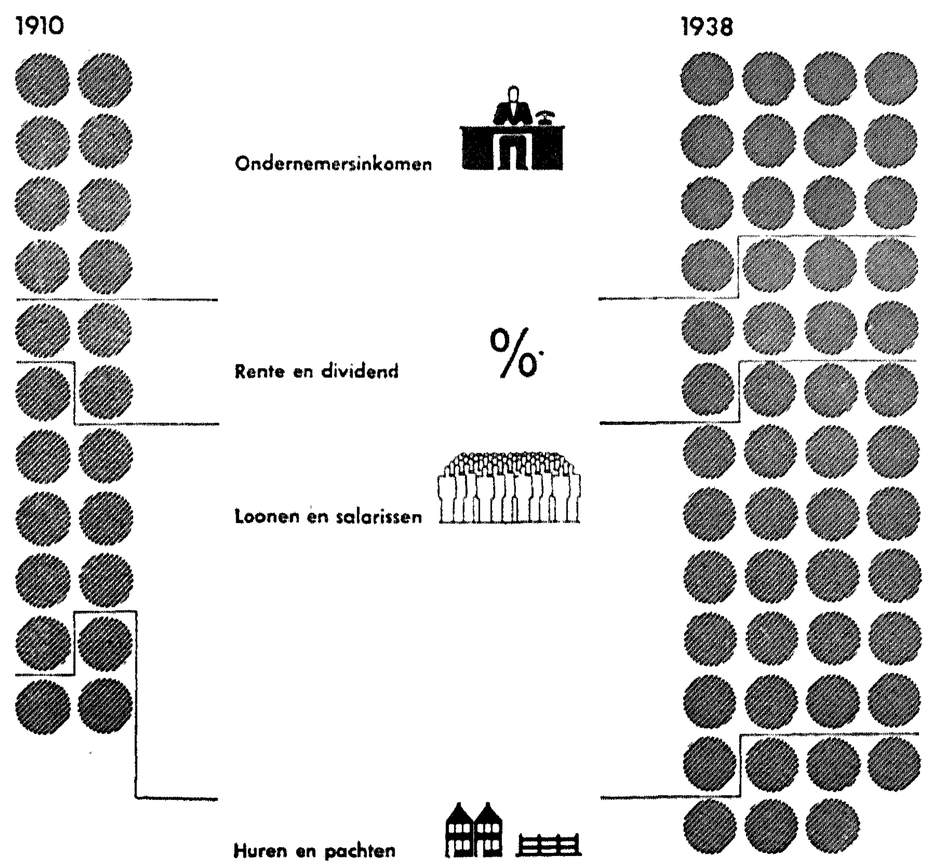

Eike schijf 100 mln gld Nationaal inkomen in 1910: 2200 mln gld; in 1938: 5100 mln gld

Figuur 4

seert voor het aandeel van het nationale inkomen dat toevloeit aan de arbeid en het deel dat de kapitalisten op grond van kapitaalbezit ontvangen, dan gaat het over de *functionele* inkomensverdeling. Figuur 4 geeft daarvan voor Nederland een denkbeeld. In verband met de tegenstellingen tussen arbeid en kapitaal is het van belang te weten of het deel van het nationale inkomen dat aan de arbeid wordt uitbetaald zich in de loop der jaren heeft gewijzigd en zo ja, in welke richting. Merkwaardigerwijze is dit deel in een land als Engeland gedurende een eeuw *vrijwel onveranderd* geweest. In andere landen is het aandeel van de arbeid misschien wat gestegen. Als men over deze cijfers spreekt, moet men altijd goed weten, wat er mee bedoeld wordt. Sommigen denken bij „de arbeid" alleen aan de handenarbeid van hen die in loondienst van anderen zijn. Anderen denken aan de arbeid van allen die in loondienst zijn, dus ook van ambtenaren, technici en intellectuelen in dienstbetrekking. In de ruimste zin omvat de arbeid echter bovendien de arbeid van de zelfstandige ondernemers, zoals in het bijzonder boeren en middenstanders. De bekende Engelse statisticus prof. Bowley heeft berekend, dat aan de arbeid in de ruimste zin van het woord $75^1/_2$% toeviel in 1911 en 78% in 1924. Op een wat andere wijze rekenend vindt hij 74% en 71%. Ook vermeldt hij, dat aan de arbeiders (in engere zin) in 1860 48% en in 1900/01 47% toeviel. In die aandelen is dus, zoals wij al zeiden, heel weinig verandering gekomen. Nu zegt dit nog niet alles over wat er aan de werkenden *per hoofd* wordt uitbetaald, in vergelijking tot de kapitaalbezitters en grondbezitters per hoofd. Dat hangt er ook nog van af, of de aantallen arbeiders en kapitalisten in dezelfde verhouding zijn gegroeid. Blijkens een studie van Phelps Brown en Hart (Economic Journal 1952) is het aantal arbeiders sinds 1870 in vergelijking tot de gehele Engelse beroepsbevolking afgenomen van 84% tot 66% en hun aandeel in het nationale inkomen vrijwel gelijk gebleven. Hieruit blijkt dus een belangrijke vooruitgang van hun aandeel per persoon.

Men kan ook fijnere onderverdelingen maken en letten op

wat er aan de verschillende *bedrijfstakken* toevloeit. Het is vooral van belang of de beloning van de landbouw wel in evenredigheid is gestegen met die van andere takken van bedrijf. Zoals men weet, maakt de landbouw van tijd tot tijd crisissen van langere duur door, waardoor de inkomens van de kleine boeren en de landarbeiders soms jaren lang uiterst laag zijn. Een dergelijke crisis van langdurige aard heeft geheerst tussen 1880 en ongeveer 1900 en eveneens van ongeveer 1925 tot 1939. Daarentegen ging het de landbouw in de periode van 1900 tot 1914 zeer goed. In de jaren na 1937 heeft in Nederland de Regering verschillende maatregelen genomen om aan de landbouw een groter aandeel van het inkomen te doen toevloeien dan in 1932, als gevolg van zowel de landbouw- als de industriële crisis, het geval was. Daardoor werd het aandeel van de landbouw in het nationale inkomen tussen 1932 en 1938 verhoogd van 8,3% tot 9,3%. De landbouwende bevolking maakte in die jaren echter van de totale bevolking, in een beroep werkzaam, resp. 15 en 14% uit. De gemiddelde landbouwer ontving daarom in 1932 slechts 38% van wat de overige beroepsbeoefenaren ontvingen en in 1938 45%. In 1950 bedroeg dit percentage 89. Met dit laatste percentage echter was reeds weer overschreden het overeenkomstige cijfer voor 1913, in de bloeitijd van de landbouw, toen de gemiddelde landbouwer 58% ontving van de overige beroepsbeoefenaar. Dit hangt kennelijk hiermee samen, dat de landbouw meer eenvoudige beroepen kent dan de andere takken van bedrijf; daardoor is het gemiddelde inkomen daar lager. Men kan aannemen, dat de beloning in 1913 ook gedrukt werd door de omstandigheid dat de bevolking op het land sterker toenam dan in de stad; een factor waarvan men bij de huidige inkomensbepaling bewust de invloed heeft trachten uit te schakelen.

De verschillende functies binnen één bedrijfstak worden, zoals wij al opmerkten, eveneens zeer verschillend beloond. Zo worden geschoolde arbeiders beter beloond dan geoefenden en beide groepen beter dan ongeoefenden. Een opzichter verdient meer dan een gewoon vakman. In de

administratie verdient een boekhouder meer dan een bediende en een procuratiehouder meer dan een boekhouder. In ambtelijke functies bestaan uitgebreide schalen voor de verschillende rangen. Behalve met de functie wordt ook rekening gehouden met de mate van ervaring, die soms door het aantal dienstjaren, bij arbeiders vaak eenvoudig door de leeftijd wordt bepaald. Bovendien verdienen mannen meer dan vrouwen. Een voorbeeld van de verschillen in beloning tussen geschoolden, geoefenden en ongeoefenden en tegelijkertijd tussen de verschillende leeftijden vindt men in de volgende tabel, ontleend aan de collectieve arbeidsovereenkomst voor de metaalindustrie in 1939. Per uur werd toen het volgende betaald:

Tabel VII

Uurlonen voor metaalbewerkers van verschillende leeftijden

Leeftijd in jaren	*Ongeoefenden*	*Geoefenden*	*Geschoolden*
14	10	9	8
15	13	11	11
16	16	13	14
17	19	18	18
18	24	22	22
19	28	27	27
20	31	32	32
21	35	36	38
22	39	40	42
23	43	43	47
24	49	49	52
25	52	54	56
26	61	56	60
27	61	59	62
28	61	69	64
29	61	69	68
30	61	69	75
40	61	69	75
50	61	69	75
60	61	69	75
65	61	69	75

Vervolgens zijn er, binnen één land, ook *regionale verschillen* in loonvoet. Een timmerman verdient in Amsterdam meer dan in Leiden en daar weer meer dan op het land. Deze verschillen zijn groter dan de verschillen in de kosten van het levensonderhoud; dat betekent dus dat een timmerman in Amsterdam werkelijk meer goederen ontvangt dan op het land.
Al is, zoals wij hierboven zagen, de verdeling van het nationale inkomen over arbeid en kapitaal in de loop der jaren niet sterk veranderd, de veranderingen in de inkomens zelf zijn wel groot. Als wij de toestand van heden vergelijken met die van een eeuw geleden bv., kunnen wij, ondanks alle teleurstellingen van de crisisjaren, optimistisch zijn. Sedert de tijden van de industriële revolutie in Engeland, de tijd dus van Napoleon ongeveer, is er in de materiële verzorging van de West-Europese bevolking een zeer sterke vooruitgang te boeken. Men kan ongeveer berekenen dat een arbeider in de jaren voor de oorlog drie- of viermaal zoveel verdiende (uitgedrukt in goederen) als een eeuw tevoren, ondanks het feit dat de werktijd belangrijk lager is geworden. De ontwikkeling is niet altijd even snel gegaan. Er zijn tijden van crisis en oorlog geweest, waarin een deel van het gewonnene weer verloren ging. Doch zij zijn telkens gevolgd door betere tijden.
Men kan natuurlijk nooit een volkomen zuivere vergelijking maken met tijden die zo lang achter ons liggen. De kwaliteit der goederen was veelal een andere. Sommige, zoals kleding, waren, indien zij nieuw werden gekocht, waarschijnlijk degelijker en gingen veel langer mee; in ander opzicht waren zij overigens voor mensen van onze tijd weinig aantrekkelijk. Daartegenover staat, dat er nu een veelheid van nieuwe goederen is, waarvan vroeger niet kon worden gedroomd. De arbeiders uit de tijd van Robert Owen en van de Chartisten zouden vreemd hebben gekeken, wanneer zij in hun gang een fiets of een stofzuiger hadden zien staan of wanneer de klanken van de radio hun oren hadden bereikt.

Een heel belangrijk punt is tenslotte ook de verdeling over

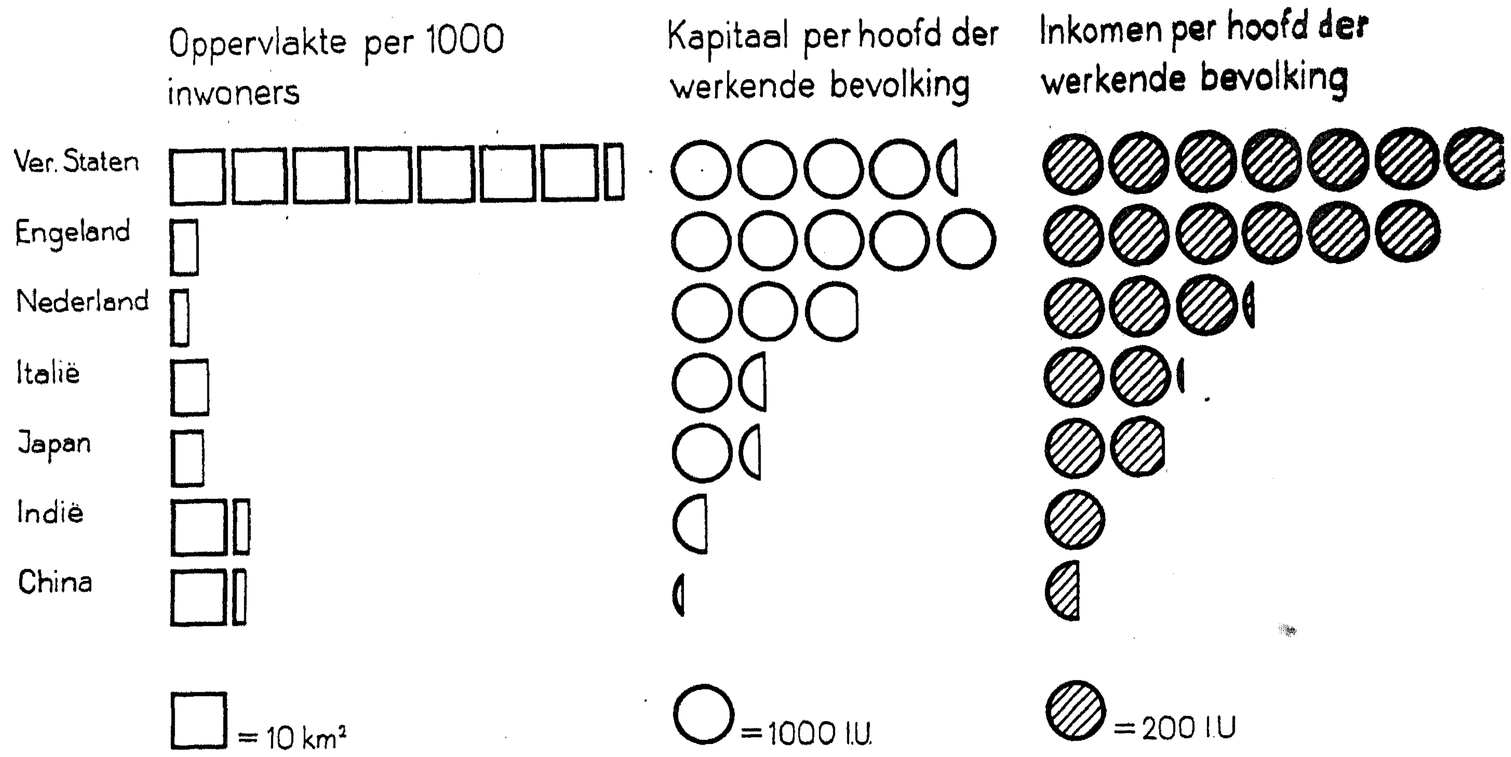

Figuur 5 [1])

de verschillende *landen van de wereld*. Er zijn, behalve de grote ongelijkheid in elk land afzonderlijk, zeer grote tegenstellingen tussen landen als de Angelsaksische en die in het verre oosten. Men krijgt van deze verschillen een goed denkbeeld door de berekeningen van het Internationaal Arbeidsbureau. Dit heeft voor enkele beroepen uitgerekend hoe groot in verschillende landen het goederenloon is, d.w.z. hoeveel goederen men er daar voor kan kopen. Het bureau verzamelde nl. cijfers over het loon in geld en over de prijs in geld die men moest betalen voor een „pakket levensmiddelen" van een bepaalde inhoud. Zo'n pakket bestaat uit allerlei goederen die wij voor ons levensonderhoud nodig hebben, bv. 1 kg brood, 1 ons boter, $^1/_2$ pond suiker, enz. Men neemt er al deze goederen in op, omdat de prijs van het ene goed in land A soms hoger dan in land B is en van een ander goed soms andersom; zou men bv. alleen de prijs van brood nemen, dan kreeg men dus een onzuiver beeld. Om voorts zeker te zijn dat de uitkom-

---

[1]) Een I.U. (international unit) is de hoeveelheid goederen die men in de Verenigde Staten in 1934/38 voor $ 1 kon kopen.

sten niet te veel afhankelijk waren van de inhoud van het pakket, maakte men de berekening voor uiteenlopende pakketten, nl. voor een pakket dat een Engels menu, een pakket dat een Midden-Europees menu inhield enz. Het bleek, dat het niet veel verschil maakte welk menu men koos. Steeds was de hoeveelheid goederen die men in Londen voor zijn loon kon kopen ongeveer anderhalf keer zo groot als wat men in Parijs of Berlijn daarvoor kon krijgen; ongeveer dubbel zo groot als wat men in Brussel en Madrid, twee en een half maal zo groot als wat men in Wenen en Rome kon kopen en tien maal zo groot als wat men in China voor zijn loon kon genieten; daarentegen slechts ongeveer de helft van wat de Amerikaanse arbeider verdient.

Iets nieuwere cijfers zijn die van de Engelse statisticus Colin Clark; deze vermeldt het gemiddelde inkomen per hoofd van de bevolking, uitgedrukt in de goederenhoeveelheid die men gemiddeld over de jaren 1925—1934 in de Verenigde Staten voor één dollar kon kopen. Hier volgen enkele zijner cijfers (vgl. ook figuur 5); zij hebben betrekking op vóór de Tweede Wereldoorlog, doch gelden naar orde van grootte ook nu nog.

Tabel V

Goedereninkomen per hoofd in enige landen

Ver. Staten	1381	België	600
Engeland	1069	Tsjechoslowakije	455
Zwitserland	1018	Japan	353
Nederland	855	Polen	352
Frankrijk	684	Italië	343
Duitsland	646	Rusland	320

Deze cijfers komen niet overeen met die van het Arbeidsbureau, omdat het hier gaat om gemiddelden over alle beroepen. In landen met veel landbouw, die in het algemeen laag beloond wordt, is het gemiddelde daarom relatief la-

ger dan in landen met meer industrie. De cijfers zijn voor ons Nederlanders ook leerzaam. Het blijkt dat wij het beter hebben dan bijna alle landen behalve de Angelsaksische en Zwitserland. Vooral wanneer men de blik naar het verre oosten wendt — waarover slechts weinig nauwkeurige getallen bekend zijn —, zoals naar China en Voor-Indië, dan ziet men daar een levenspeil zó laag, dat het ineens duidelijk wordt waar het grootste economische vraagstuk van de wereld moet worden gezocht: in het verheffen tot een menswaardig peil van de levensstandaard dezer ellendigen.

De cijfers voor de jaren na de Tweede Wereldoorlog zijn voor Nederland, Duitsland en Engeland ongunstiger in vergelijking tot vroeger, voor de Ver. Staten, en Zwitserland gunstiger geworden. In dollars per hoofd, doch zonder correctie voor prijsverschillen, waren zij in 1949:

Ver. Staten	1453	Duitsland (W)	320
Engeland	773	Tsjechoslowakije	371
Zwitserland	849	Italië	235
België	582	Rusland	308
Nederland	502	India	57
Frankrijk	482	China	27

OORZAKEN

In het vorige hoofdstuk hebben wij gezien, dat er ontzaglijke verschillen in inkomens bestaan. Sommige bezitters hebben een veel groter inkomen dan de meeste intellectuelen; intellectuelen hebben een veel groter inkomen dan arbeiders; een metselaar verdient veel meer dan een wever, een wever meer dan een hulparbeider. En de Nederlandse landarbeider is er heel wat beter aan toe dan zijn Russische en zijn Chinese vakgenoot. Overzien wij het geheel, dan is onze eerste opwelling, dat daarin velerlei onrecht steekt. Wij zouden op allerlei wijzen daarin verandering wensen. Als wij dat willen, zijn wij ook niet de eersten die dat willen: velen vóór ons dachten er net zo over. Heel wat pogingen zijn ook al gedaan om verandering te brengen in de verdeling van wat de aarde voortbrengt. Daarbij is echter wel gebleken, dat dat niet zo eenvoudig is. De maatschappij is als een ontzaglijke machine, waarin de radertjes op ingewikkelde wijze in elkaar grijpen. Als men er één verzet, kan men heel wat in de war sturen. Men kan niet straffeloos een moertje losdraaien, dat een onderdeel vastklemt. Aan een dergelijke machine kan alleen de vakman, de monteur, peuteren zonder ongelukken te maken. Aan de maatschappelijke machine wordt nogal eens gepeuterd door niet-vaklieden. Het gevolg is nadelig, soms ook voor hen die er voordeel van verwachten. En dan moeten wel eens maatregelen ongedaan worden gemaakt. In Rusland heeft men na de revolutie aanvankelijk de lonen van vele soorten arbeid bijna aan elkaar gelijk gemaakt. Men heeft de ongelijkheid dus vrijwel opgeheven. Een tiental jaren later zag men zich genoodzaakt om daarop terug te komen; er werden weer grotere verschillen ingevoerd. Waarom zullen wij nog wel zien.

Na de vorige oorlog heeft men ook in ons land allerlei

maatregelen genomen om de maatschappelijke ongelijkheid te verkleinen. De lonen zijn veel sneller omhoog gebracht dan de andere inkomens. In veel opzichten was daarvoor veel te zeggen. Wie zou zich niet verheugen over een vermeerdering van welvaart bij hen die altijd in de onvoordelige hoek van de samenleving zaten? Doch de zaak bleek niet zo eenvoudig te zijn. Er volgde een periode van sterke rationalisatie met veel werkloosheid; een regelrecht gevolg van de hoge lonen. Wil men iets bereiken, zonder zich in zijn vingers te snijden, dan moet men de gevolgen van zijn daden kunnen voorzien. Die gevolgen kan men beter voorzien, wanneer men van de bestaande verschillen in inkomen de oorzaken nader onderzoekt. Daarom willen wij in dit hoofdstuk de *oorzaken* van de ongelijkheid der inkomens nader gaan beschouwen.

Voor één misverstand moet de lezer bij voorbaat worden gewaarschuwd: die verschillen verklaren is niet hetzelfde als ze goed praten. Wij gaan niet goedpraten. Wij gaan in dit hoofdstuk in het geheel niet oordelen, niet goed- of afkeuren. Wij gaan alleen maar verklaren. Hoe wij tenslotte over de ongelijkheid moeten denken en of het ook anders kan, zullen wij later zien.

De grote verschillen in inkomen zijn, zoals wij zagen, niet van vandaag of gisteren. Zij bestaan al zeer lang. Zij bestonden in de oudheid; zij bestonden in de middeleeuwen, de tijd der gilden, toen het gehele economische leven gereglementeerd was. Ze hebben ook de gehele negentiende eeuw bestaan, in een tijd toen de opperste wijsheid in economische zaken was: vrijheid. Het loont de moeite ons in deze tijd wat nader te verdiepen. De vrijheid van die tijd bracht mee, dat de inkomens in vrij overleg tussen de twee partijen tot stand kwamen: tussen hen die ze ontvingen en hen die ze betaalden. Het loon bv. van een arbeider werd bepaald door onderhandelingen tussen arbeider en werkgever en de arbeider was bereid om tegen dat loon te werken, de werkgever om voor dat werk zo'n loon te betalen. Wij zullen nog zien dat de werkelijke vrijheid van ieder, vooral van de arbeider, maar een zeer geringe was. Doch

er was deze, kleine, vrijheid. En dat maakt, dat de verschillen in inkomen van twee kanten moeten kunnen begrepen worden. Van de kant van degene die het inkomen ontvangt en van de kant van degene die het betaalt. Wij zullen ons eerst beperken tot de arbeidsinkomens; daarna zullen wij het arbeidsloze inkomen bekijken. Wij spreken dus over loon- en salarisverschillen, zeggen wij kortheidshalve: loonverschillen. *Waarom krijgt een timmerman meer dan een opperman?* Waarom een leraar meer dan een onderwijzer? Zoals gezegd, dat kunnen wij van twee kanten bekijken, van de kant van de „werknemers" en van de kant van de „werkgevers". We zeggen ook wel: van de kant van het aanbod en de kant van de vraag.

Bezien wij het eerst eens van de kant van het aanbod. Waarom is een timmerman niet bereid om tegen het loon van een opperman te werken? Omdat hij meer moeite heeft moeten doen om zijn vak te leren, zich daarvoor heeft moeten inspannen en kosten heeft moeten maken. Weliswaar is het werk van de opperman lichamelijk vermoeiender, doch velen zien tegen de geestelijke inspanning van het nauwkeuriger werk en de geldelijke offers van de leertijd meer op dan tegen deze lichamelijke inspanning.

Zo staat het ook met het verschil tussen onderwijzer en leraar. De leraar heeft een zwaardere studie moeten voltooien, heeft zich daarvoor veel geestelijke inspanning moeten getroosten en bovendien aanzienlijke kosten. Hij is daarom niet bereid om tegen dezelfde beloning te werken als de onderwijzer, ook al staan daar andere factoren tegenover.

In het algemeen zijn het dus de grotere inspanning, het overwinnen van moeilijkheden, van „onlust" zoals men wel eens zegt, die reden zijn, van de aanbodzijde uit gezien, dat het ene beroep een hogere beloning vereist dan het andere. Staat het verschil in beloning daarmee vast? Neen. Want niet ieder telt de bezwaren even sterk. Een opperman wiens handen er niet naar staan om de schaaf en de hamer te hanteren, ziet tegen het leren van het timmermansvak heel wat meer op dan een die wél graag de spijker

op de kop slaat en met de meetlat werkt. Sommigen tellen de bezwaren ernstig, anderen nemen ze licht op. Wanneer er maar een klein verschil is tussen de lonen van de opperman en de timmerman, zal alleen de laatstgenoemde opperman van vak veranderen en timmerman worden. Pas wanneer een timmerman veel meer in loon uitsteekt boven een opperman zal onze eerstgenoemde ook de moeite nemen om hamer en nijptang te gaan hanteren. Het hangt dus ook af van het aantal opperlieden en het aantal timmerlieden dat er nodig is. Zijn er maar weinig timmerlui nodig, dan zal het voldoende zijn, dat hun loon maar iets boven dat van een opperman uitsteekt; ja er zijn misschien enkelen die zo gaarne timmeren, dat ze het voor een lager loon dan dat van een opperman zouden willen doen. Zijn er daarentegen veel timmerende landgenoten nodig, dan zal hun loon ook flink moeten uitsteken boven dat van hun stenen sjouwende medemensen. Hieruit zien wij tevens, dat men niet straffeloos, uit overwegingen van — juist of verkeerd begrepen — rechtvaardigheid, de lonen van opperlieden en timmerlieden aan elkaar gelijk kan maken. Want dan zal men òf te weinig timmerlieden krijgen, ten nadele van ons aller huizen, òf men zal een aantal mannen met de politie of op straffe van brodeloosheid moeten dwingen om te timmeren tegen dat loon. Over dit conflict tussen rechtvaardigheid en economie zullen wij nog uitvoeriger spreken.

Om nog een andere reden staat het verschil in beloning tussen timmerman en opperman niet bij voorbaat vast. Want wel zal de timmerman er voor bedanken, aan het werk te gaan voor het loon van een opperman; maar het staat voor hem niet bij voorbaat vast, dat hij juist zoveel meer krijgt als hij inderdaad krijgt. Hij zou voor *f* 2.— per week meer dan de opperman misschien al bereid zijn te werken, maar als hij er *f* 5.— meer aangeboden krijgt, zal hij ze natuurlijk nemen. Dit is weer een gevolg van het feit dat er niet méér timmerlieden zijn. Door de kosten en de moeite van de leertijd wordt er een soort van beschermend muurtje achter hem opgericht, dat het onmogelijk

maakt dat de vele opperlieden die misschien wel graag ook *f* 5.— meer zouden verdienen, wanneer er maar niet die hindernis van de opleiding was, „zijn markt bederven".
Kan het verschil tussen het oppermansloon en het timmermansloon niet toch kleiner worden? Dat is daarom inderdaad mogelijk, wanneer de moeite van de vakopleiding kleiner zou kunnen worden gemaakt. Voorzover deze moeite bestaat uit kosten, zal de betekenis daarvan verminderen, als de algemene welvaart groter wordt. Want dan zal de vader van de toekomstige opperman misschien minder bezwaar hebben tegen het betalen van een opleiding tot timmerman. Het blijkt dan ook dat de verschillen in loon tussen de ongeschoolde en de geoefende beroepen en tussen de geoefende en de geschoolde beroepen kleiner zijn in landen met een grote algemene welvaart dan in landen met een geringe welvaart. Hetzelfde geldt, wanneer de gelegenheid tot het volgen van ambachtsscholen op andere wijze wordt vergemakkelijkt.
De ongeschoolde arbeider ontvangt in Stockholm ongeveer 90% van het loon van een geschoolde, in Rotterdam 85%, in Bordeaux 75%, in Warschau 50%. In Zuid-Afrika is het cijfer slechts 15%, omdat daar de ongeschoolde arbeid door de zwarte bevolking wordt verricht, die door de blanke arbeider uit de geschoolde beroepen wordt geweerd.
Wij zagen dus dat het *verschil in moeite, in onlust*, of hoe men het anders noemt, *van fundamentele betekenis is voor de verschillen in beloning*. Deze „moeite" heeft vele zijden, die alle meespelen. En voor een goed begrip is het nodig, dat wij die wat nader beschouwen. Ook wanneer men in de toekomst een beloningssysteem wil hebben dat allen bevredigt, zal men aan deze verschillende zijden of, zoals men ook gaarne zegt, elementen van de arbeidsmoeite terdege aandacht moeten schenken. Tegenwoordig geschiedt dit ook op wetenschappelijke wijze in allerlei instellingen die zich met „werkclassificatie" bezighouden. Het zijn vooral de Amerikanen geweest die met dergelijke onderzoekingen begonnen zijn. Thans worden in vele landen dergelijke onderzoekingen verricht; ook in Neder-

land [1]). Door een Duits instituut dat een uitvoerige publicatie aan deze werkclassificatie heeft gewijd, werd onderscheiden tussen:

A. lichamelijke eisen die aan het werk gesteld worden,
B. geestelijke eisen,
C. eisen aan de wilskracht en
D. eisen van ervaring.

Men zou daaraan nog kunnen toevoegen: de eisen die een opleiding stelt.

De *lichamelijke eisen* worden weer onderverdeeld, o.a. naar de lichaamshouding die tijdens het werk moet worden aangenomen,
naar de kracht die moet worden uitgeoefend,
de snelheid waarmee moet worden gewerkt enz.

De *geestelijke eisen* zijn o.m. te onderscheiden in:
de mate van zelfstandigheid die bij het werk vereist wordt,
de zintuiglijke waarnemingen die gedaan moeten worden,
de nauwkeurigheid die vereist wordt,
de soepelheid,
het geheugen enz.

Bij de *eisen aan de wilskracht* gesteld moeten worden genoemd:
de mate waarin leiding gegeven moet worden,
de verantwoordelijkheid en
de volharding.

Bedoeld instituut gaf bij elke van vele duizenden functies aan, in welke mate elk dezer elementen vereist is. Daarvoor werden dan punten toegekend. Een beroep dat de hoogste eisen stelt aan lichamelijke kracht ontvangt voor dat onderdeel 4 punten; een beroep dat geen eisen stelt aan de lichaamskracht, geen punt. Daartussenin zijn mogelijk beroepen met 1, 2 en 3 punten. Voor elk der andere rubrieken werden ook punten toegekend. Alle punten tezamen gaven, naar de mening van het instituut, de waardering aan die men voor dat beroep zou moeten hebben. Enkele voorbeelden uit de aldus verkregen puntenschaal zijn:

---

[1]) Zie bv. de uitgave van de Stichting van den Arbeid: „Werkclassificatie als hulpmiddel bij de loonpolitiek".

Tabel VI

Aantal waarderingspunten toegekend aan verschillende beroepen in Duitsland

Aanvegen van een werkplaats	6	punten
Stenotypiste (beginneling)	18	,,
Universaalfraiser	29	,,
Jacquardwever	29	,,
Meester meubelmaker	41	,,
Houwer in een mijn	43	,,
Eerste boekhouder	52	,,
Eerste kassier	56	,,
Schachtopzichter bij een mijn	75	,,

In totaal werden 24000 beroepen aldus gerangschikt. Zulk werk draagt er ongetwijfeld toe bij om het inzicht te verhogen in de arbeidsmoeite die aan elk beroep — gemiddeld genomen, bij middelmatige prestatie — verbonden is en kan daarom voor de verklaring van loonverschillen goed werk doen. Alleen is het niet juist, dat alle punten even zwaar worden geteld en dat men dus bv. het loon daarmee gelijke tred zou laten houden (evenredig aan het aantal punten zou stellen). Over de juiste wijze van belonen die men aan een dergelijke ontleding zou kunnen verbinden, komen wij later nog te spreken.

Dat een jonge arbeider, gezien van de aanbodzijde uit, minder verdient dan een oude, is ook hiermee te motiveren, dat hij, zolang hij ongetrouwd is, minder behoeften heeft en dus met een veel lager bedrag genoegen kan nemen. Het bekende verschijnsel dat vrouwen ook met lagere lonen genoegen nemen is, van deze kant bekeken, een gevolg van het feit dat het bij haar vaak gaat om een bijverdienste voor het gezin.

In de geest van de voorgaande analyse sprekend, kan men zich de vele beroepen op een rij gezet denken, naar stijgende moeite en moeilijkheid. Er zal niemand in de wereld zijn die al deze beroepen zou kunnen uitoefenen en de

moeite van elk er van dus zelf zou kunnen meevoelen. Ieder heeft maar een kleine reeks van — meestal bij elkaar in de buurt liggende — beroepen die hij kent en waarvan hij de moeite kan aanvoelen. Voor die paar beroepen weet hij, hoeveel hij voor elk zou moeten verdienen om zich ongeveer „even goed af" te gevoelen. In de grote ketting van beroepen worden telkens een paar schakels door dezelfde mensen beoordeeld en de loonverhoudingen komen bij afwezigheid van storende invloeden zó tot stand, dat de meerderheid van hen die die beroepen kennen, de verhoudingen ongeveer juist achten. Er zijn echter sprongen en afwijkingen, waarover wij nog komen te spreken. Van grote invloed op de aldus gevormde loonschaal is natuurlijk de *verscheidenheid in menselijke bekwaamheden*. De meeste mensen zijn niet tot zeer zware inspanningen in staat, en zullen daarom een hoge beloning eisen, wanneer zij zich *zwaar* moeten inspannen. Dit geldt zowel voor lichamelijke als voor geestelijke inspanning. De kleine aantallen die zich wel bijzonder kunnen inspannen of wie grote prestaties geen inspanning kosten, zullen zodoende hoge inkomens kunnen verlangen. Dit geldt in alle richtingen en in het bijzonder voor hen die combinaties van zeldzame bekwaamheden bezitten. Mensen die tegelijk bijzonder goed kunnen denken, kunnen organiseren en handig zijn bv. zullen om elk dezer redenen meer kunnen eisen dan anderen.

Overigens is de mate van inspanning die men zich getroost bij het werk, niet bij voorbaat vaststaand, onafhankelijk van de beloning die men krijgt. In veel gevallen is de beloning aldus geregeld, dat men des te meer ontvangt naarmate men meer werk aflevert. Ieder die onder een zeker tarief van stukloon werkt, verkeert in dat geval; in zekere zin is ook een aandeel in de winst (tantième) een voorbeeld. Het bestaan van dergelijke tarieven werkt op de energie zeer stimulerend; voor enkele mensen zelfs zó, dat zij tegen zichzelf moeten worden beschermd, doordat er een maximum is, waarboven geen extra-betaling meer

geschiedt. Overigens werken tarieven niet altijd bevorderend op de werklust. In veel gevallen heeft men in het verleden, wanneer de arbeidsprestaties aanzienlijk verhoogd waren door een dergelijke regeling, na enige tijd het tarief verlaagd, om zodoende minder loon te betalen. Daardoor ontstond bij de arbeiders het gevoel, dat hun inspanning in zekere zin vergeefs was geweest. En zo kan het dan nu geschieden, dat men zich juist niet te hard inspant, om niet opnieuw voor hetzelfde te komen staan. Zoals alle verhoudingen in de hedendaagse maatschappij is ook deze tamelijk ingewikkeld geworden; wil men op juiste wijze de energie prikkelen, dan zal de regeling in elk geval redelijk moeten zijn en de arbeiders niet het gevoel moeten geven, dat zij onrechtvaardig worden behandeld. Veelal kan men dit bereiken door hun een aandeel in de winst toe te kennen; het is toch immers redelijk dat, wanneer er geen winst wordt gemaakt, géén en bij hoge winst wèl een verhoging hunner inkomsten plaats heeft.

Zoals wij al zeiden, is er een dubbele reden waarom het ene beroep hoger wordt beloond dan het andere. Niet alleen is dat zo, omdat de werknemer (de arbeider) meer wil hebben voor het ene werk dan voor het andere, doch ook *omdat de werkgever* (de ondernemer) *daarvoor meer wil betalen.* Was het niet zo, dan zou het lastiger werk eenvoudig niet gedaan worden. Wanneer is de ondernemer bereid, meer te betalen? Natuurlijk wanneer die lastiger arbeid voor hem meer voordeel oplevert. Kennelijk hangt dat er van af, welk product door die lastiger arbeid tot stand komt. Gewoonlijk zal door meer moeite ook een beter product worden verkregen. Een tuinder die zijn best doet, zal fijnere en gavere vruchten kunnen veilen dan een die zich minder inspant, en daarvoor meer geld ontvangen. Kan hij kiezen tussen twee knechts, de een zorgvuldig en de ander slordig, dan zal hij daarom de eerste meer loon willen betalen, omdat diens product meer waard is. In een grote fabriek is alles veel ingewikkelder. Het is niet gemakkelijk om van elke arbeider te zeggen welk product hij maakt. Veelal maken velen tezamen een aantal pro-

ducten. Men kan dan alleen vragen: als ik deze werkman aanneem, hoeveel zal de totale opbrengst van de productie dan vermeerderen? En hoogstens zoveel als deze vermeerdering bedraagt, zal de ondernemer hem als loon willen betalen.

Denken wij ons honderd van precies dezelfde arbeiders, bv. wevers. Omdat zij dezelfde arbeid doen, zullen zij ook hetzelfde loon moeten ontvangen. Dat loon zal ten hoogste zoveel zijn als de laatste wever de opbrengst doet toenemen. Zou de arbeid van alle honderd wevers per jaar *f* 375.000 opbrengen aan de fabrikant en de arbeid van 99 wevers *f* 372.500, dan zal de fabrikant aan de honderdste wever niet meer dan *f* 2500 loon, dus bijna *f* 50 per week, willen betalen. Maar omdat zij alle honderd hetzelfde verdienen zullen zij dus allen ten hoogste *f* 50 verdienen. In zekere zin is dit eigenaardig. Want gemiddeld is de opbrengst per wever in ons voorbeeld *f* 3750. We hebben er hier een voorbeeld van, dat het loon „bedorven" wordt door het grote aantal der arbeiders. De honderdste arbeider kan blijkbaar aan het product maar weinig toevoegen, bv. omdat er alleen nog maar oude weefgetouwen zijn, wanneer zijn kameraden allen reeds hun plaatsen hebben ingenomen. Zouden er minder wevers zijn, of zouden er meer getouwen zijn, dan zou de opbrengst door de toevoeging van de laatste wever meer toenemen en dan zou de fabrikant ook bereid zijn, een hoger loon te betalen.

Het loon wordt dus vastgelegd door wat de laatste soortgenoot aan het product toevoegt, d.w.z. de arbeider die aan de grens werkt. Dit drukt men ook wel eens zó uit: het loon is ten hoogste gelijk aan de *grensopbrengst* van de soort arbeid waarover men spreekt. Zijn er veel arbeiders van een bepaalde soort, dan is daarom hun loon lager dan wanneer er weinig zijn. Zou zo'n daling aanhouden, dan zal er dus voor die arbeiders aanleiding zijn om een ander beroep te gaan uitoefenen. Wij bespraken dat hiervoor al. Kan men nu zeggen, dat de mijnwerkerslonen hoger zijn dan de weverslonen, omdat steenkool een kostbaarder goed

is dan manufacturen? In zekere zin ja. Maar dan aldus bedoeld: de hoeveelheid steenkool die in een uur gewonnen wordt, is kostbaarder dan de hoeveelheid weefsel die in een uur wordt vervaardigd (even afgezien van een verschil in de andere kosten dan de arbeidskosten), omdat wij — in zekere zin — niet veel steenkool laten delven. Zouden wij meer steenkool laten delven, dan zou zij minder waard zijn. Dan zou ook het mijnwerkersloon lager worden; maar dan zouden de mijnwerkers om zo te zeggen, liever wevers worden. (Al gaat dat niet zo eenvoudig, daarover komen we nog te spreken).
Wij veronderstelden, dat alle wevers hetzelfde waren, d.w.z. hetzelfde werk deden en even veel. In de werkelijkheid zijn er natuurlijk verschillen: de ene werkt harder dan de andere, er zijn er die beter werk leveren enz. Het is duidelijk dat de ondernemer bereid is aan hen die meer of beter werk leveren een hoger loon te betalen. Dit gebeurt vaak door premies of door stukloon. Dergelijke loonsystemen zijn tevens bedoeld om de arbeider tot vlugger en beter werk aan te zetten, zoals wij reeds hebben gezegd.

Vanuit de vraagzijde kijkend kunnen wij ook begrijpen, waarom de werkgever bereid is om hogere salarissen te betalen aan hen die *leiding geven* bij het werk van anderen. Iemand die leiding geeft aan honderd anderen kan veel meer invloed uitoefenen op de opbrengst van de productie dan ieder dezer honderd mensen. Als die chef een fout maakt en een verkeerde order uitgeeft, zullen er misschien honderd mensen waardeloos werk doen. Is de chef daarentegen „goed voor zijn werk", dan zal hij ook kunnen bereiken, dat honderd mensen meer presteren dan anders. Er staat hier voor de ondernemer veel meer op het spel. Een directeur van een grote fabriek kan, als hij een fout maakt, een verlies van tienduizend guldens aan de fabriek berokkenen; is hij daarentegen bijzonder geschikt voor zijn werk, dan kan hij ook voordelen van tienduizenden guldens voor de onderneming verwerven. Zodoende is het te begrijpen — al behoeft het nog niet juist te zijn! —

dat ook het salaris van een directeur in de tienduizenden loopt of kan lopen.
Wij hadden het tot nu toe over de beloning van de arbeid, zij het dan arbeid in de ruimste zin van het woord: lichamelijke en geestelijke, eenvoudige en ingewikkelde soorten van arbeid. Er is echter ook nog het *arbeidsloze* inkomen. Hoe moeten wij dat begrijpen, hoe in het bijzonder de grote verschillen in inkomen tussen het inkomen van de arbeider en van de grootbezitter?
Ook hier is er weer een aanbodzijde en een vraagzijde. De bezitter ontvangt dividend, omdat hij zijn kapitaal, zijn bezit, ter beschikking stelt van een onderneming. Hij *waagt* daarmee in de eerste plaats iets: want het is niet zeker dat hij zijn geld weer terug zal ontvangen. Het kan zijn, dat de onderneming verlies gaat maken. Voor dit wagen, voor dit *risico*, wil hij beloond worden; anders stelt hij zijn kapitaal niet ter beschikking. Doch ook wanneer er practisch niets te wagen is, wanneer hij geld leent aan de staat, ontvangt hij rente! Men kan zeggen, dat deze rente hem wordt gegeven, omdat hij voor enige tijd zijn geld moet missen. Hij moet, zoals sommige economen het hebben uitgedrukt, geduld oefenen en dat moet hem worden betaald. Men ziet, dat hier geldt: geduld is zulk een schone zaak... Niet alle geduld is even kostbaar! Andere onderzoekers menen, dat het ook nog hierin zit, dat de bezitter eigenlijk een andere soort geld terugkrijgt dan hij uitleent: hij krijgt toekomstig geld terug en geeft tegenwoordig geld. Zij menen, dat hij aan dat toekomstige geld minder waarde hecht dan aan het tegenwoordige en daarom wat meer er voor wil hebben: 26 guldens van volgend jaar voor 25 guldens van vandaag. Hoe kan het nu verder gebeuren, dat een bezitter soms zo'n bijzonder hoog inkomen ontvangt? Omdat hij een groot kapitaal kan bezitten; en hoe is dat mogelijk? Omdat hij dat zelf heeft overgespaard uit arbeid? Meestal speelt hier echter de mogelijkheid om te *erven* een grote rol. Daardoor kunnen vermogens generaties lang groeien en de zeer hoge inkomens ontstaan die wij in de werkelijkheid waarnemen.

Waarom is ook de vraagzijde weer bereid om dat geduld zo hoog te belonen, rente te betalen en daarboven vaak nog een risico-premie, waardoor het dividend de rente nog aanzienlijk kan overtreffen? Het door de ondernemer geleende kapitaal wordt gebruikt om daarmee gebouwen, machines en voorraden te kopen, die maken dat hij veel grotere winst kan maken dan anders het geval zou zijn. Dat ligt aan allerlei oorzaken. Als hij een nieuwe onderneming begint, moet hij enige tijd kunnen werken alvorens hij, „er in" is; hij moet een bepaalde voorraad en sortering hebben, wil men bij hem voldoende keus hebben om bij hem te kopen. Vaak, wanneer hij duurdere, modernere machines koopt, zal hij meer product door één arbeider kunnen laten maken dan wanneer hij goedkopere, oudere machines koopt. En wel zoveel meer, dan hij behalve de hogere afschrijving op de duurdere machine, toch nog meer winst kan maken, wanneer men een ondergrondse trein aanlegt, dan wanneer men trams en autobussen laat rijden. Voor die ondergrondse is echter veel geld nodig. Telkens wanneer nieuwe uitvindingen tot toepassing komen, is er met de exploitatie van zo'n vinding veel winst te maken: denken wij aan de opkomst van het electrisch licht, van de auto, het motorschip, de radio. Doch voor dat exploiteren is kapitaal nodig. De ondernemers die de exploitatie ter hand nemen, zijn graag bereid om daarvoor rente te betalen. De winsten die zij verwachten te maken, laten dat gemakkelijk toe. Het is vooral door hun concurrentie, dat de rentestand betrekkelijk hoog is. Bovendien is het ook de *oorlogvoering*, die voor de hoge rente verantwoordelijk kan worden gesteld. Een zeer belangrijk deel van de uitstaande kapitalen is nl. aan verschillende staten geleend wegens de door deze gemaakte oorlogskosten. En daar het onverschillig voor deze ondernemers en voor de oorlogende regeringen is, van wie zij het geld lenen, als zij het maar krijgen, dragen zij er ongemerkt toe bij, dat grote bezitters ook grote rentebedragen kunnen incasseren. En dat er zo'n sterke ongelijkheid is in het bezit, is een direct gevolg van het erfrecht. Zou men dus goed doen, het erfrecht af

te schaffen? Om daarover (in het volgende hoofdstuk) te kunnen oordelen, moeten wij de gevolgen daarvan nauwkeurig bezien. Dat is niet zo eenvoudig.
Het zou betekenen dat een veel groter gedeelte van de erfenissen dan tegenwoordig aan de staat zou vervallen, dat dus het staatsbezit zich sterk zou uitbreiden. In plaats van particulier bezit zou komen gemeenschapsbezit. Nu is dat niets nieuws. Er is reeds een aanmerkelijk deel van het nationale vermogen in handen van de overheid: van staat, provincies en gemeenten. Wij hebben een staatsbedrijf der P.T.T., staatsmijnen, provinciale en gemeentelijke electriciteitsbedrijven, gemeentetrambedrijven en spoorwegen die wel niet staatsbedrijf zijn, maar waarvan de obligaties door de staat zijn overgenomen. De vraag waarom het in de eerste plaats gaat is: worden deze overheidseigendommen even goed beheerd — vooral even economisch — als particulieren dat zouden doen? Er is aanleiding om te geloven dat dat niet met alle overheidseigendom geschiedt; eenvoudig omdat de particuliere bezitter of beheerder er direct belang bij heeft, zo economisch mogelijk met zijn bezit om te gaan, terwijl dat bij ambtenaren die het overheidsbezit beheren een minder direct eigen belang is. Men oordele over deze zaak niet te licht: er hangt voor de hele volkswelvaart veel van af, of met het productievermogen zuinig wordt omgegaan of niet. Wij kunnen ons niet veroorloven enkele procenten minder efficiënt te zijn dan wel mogelijk geweest was: de levensstandaard van onze bevolking is voor elk procent vermindering gevoelig. Met een paar procent vermeerdering per jaar hebben wij in de negentiende eeuw onze welvaart opgebouwd.
Weten wij er iets van of de overheidsbedrijven minder zuinig worden beheerd dan particuliere? Wij weten er niet veel van; de meeste overheidsbedrijven zijn monopolistisch: zij hebben meestal geen directe concurrenten waarmee zij zich kunnen meten. Waar zij concurrentie ondervonden, zoals de vervoersbedrijven van de opkomende auto, was de verhouding te ingewikkeld om een duidelijk antwoord mogelijk te maken. Er is aanleiding om te ge-

loven, dat de overheidsbedrijven allengs de organisatievorm weten te vinden die hen de vergelijking in efficiency met de particuliere bedrijven kan doen doorstaan. Het staatsmijnbedrijf, dat een voorbeeld van zo'n modern bedrijf is, concurreert inderdaad met groot succes. Ook daar is overigens het probleem ingewikkeld; de ligging der steenkoollagen speelt ook een grote rol. Indien men geleidelijk de betere organisatievorm ingang kan doen vinden en ook het ambtelijke apparaat met meer ondernemersgeest kan doordringen, zal het bezwaar tegen overheidsbeheer langzamerhand vervallen.

Er is echter nog een tweede gevolg van een eventuele afschaffing van het erven door particulieren. Het zal de lust tot hard werken bij veel ondernemers-bezitters waarschijnlijk doen afnemen. Dit probleem moet men evenmin als een kleinigheid zien. Het is moeilijk precies vast te stellen, hoeveel de volkswelvaart dankt aan de werklust van de werkelijk grote ondernemers. Doch er is genoeg aanleiding om te geloven, dat dat heel wat is. Zou Eindhoven Eindhoven wel zijn zonder de energie van de particuliere ondernemer? Zouden honderdduizend inwoners in merendeels nieuwe woningen daar hun brood kunnen verdienen, wanneer het erfrecht was afgeschaft? Men zou vele dergelijke vragen kunnen stellen. Het antwoord moet ook hier voorlopig luiden, dat we het niet erg goed weten. En dat we het zouden moeten weten, om het antwoord te kunnen geven op de vraag of het erfrecht moet worden afgeschaft.

Op deze belangrijke en grote vragen, hoe de ongelijkheid ten gevolge van de opeenhoping van bezit kan worden verkleind, komen wij nog uitvoerig terug. Voor het ogenblik wilden wij alleen maar een beter inzicht hebben in de oorzaken van de inkomensongelijkheid. En wij hebben dus gezien, hoe zowel aan de vraagzijde als aan de aanbodzijde vele factoren werken die deze ongelijkheid tot gevolg hebben.

Wij zijn echter nog lang niet volledig geweest. Er zijn nog aanmerkelijk meer oorzaken van ongelijkheid. En terwijl degene die wij tot nu toe bespraken *economische betekenis*

hadden, omdat zij van een zeker belang waren voor een zo groot mogelijke productie, hebben de factoren die wij thans gaan bespreken ook dit nut niet; zij zijn dus nòch sociaal, nòch economisch gewenst en voor zover zij kunnen worden verwijderd is het een algemeen belang.
Zo kan het gebeuren dat er ook verschillen bestaan in loon voor precies hetzelfde werk tussen twee plaatsen. Deze verschillen zouden verdwijnen — waarmee de rechtvaardigheid zou gediend zijn — indien er arbeiders van de plaats met de lagere lonen zouden verhuizen naar de plaats met de hogere lonen. Er bestaat echter een zekere tegenzin tegen verhuizen: het kost moeite, men kan niet van zijn oude omgeving scheiden, of men is er eenvoudig te laks voor. En zo kan zo'n verschil jaren lang blijven bestaan.
Het kan zelfs gebeuren, dat voor dezelfde arbeid verschillend loon wordt betaald in dezelfde plaats, eenvoudig omdat de lager betaalde man niet weet, dat hij meer kan krijgen. Een gebrek aan kennis van de markt, noemt men het deftig. Een zekere geestelijke laksheid is ook daar vaak oorzaak.
Een derde mogelijkheid is, dat door herscholing een beroep kan worden aangeleerd, dat veel meer loon biedt, waardoor men zich werkelijk meer bevredigd kan voelen. Toch blijft dan zo'n herscholing vaak achterwege, omdat men ook daar een zekere tegenzin in heeft; ten onrechte. En ook al blijft hij niet achterwege, dan neemt hij toch tijd. Gedurende die overgangstijd is er dus een ongelijkheid, die eigenlijk niet gemotiveerd is.
De drie hier genoemde factoren werken alle drie min of meer, wanneer een nieuw beroep opkomt. Aanvankelijk is daarmee zeer veel te verdienen: het is nog zeer zeldzaam en de grote massa heeft het nog niet ontdekt. De enkelen, die er het eerst bij zijn, de pioniers — denk aan chauffeurs in oudere tijden, aan piloten daarna, denk ook aan electrisch-lassers — verdienen dan een goed loon. De weerstanden van traagheid, onwennigheid en onwetendheid beletten een snelle toestroming naar het nieuwe vak. Pas geleidelijk komt er een toeloop en dan dalen de lonen snel.

Tegenwoordig is een chauffeur nu niet juist een goed betaalde „positie".

Er is ook nog een ander element, dat van de eigenlijke economische krachten afwijkt en mede schuld is aan verschillen in inkomens die op andere wijze niet gerechtvaardigd zijn. Dat is het element van *macht*. In zijn scherpste vorm treedt deze naar voren, wanneer door wapengeweld een roversbende zich een goed leven ten koste van anderen, die goederen voortbrengen, weet te verschaffen. In oude tijden was zoiets heel gewoon. Ook van 1939–1945 echter was dit verschijnsel nog op grote schaal waar te nemen!
Een reeds heel wat meer bedekte en beschaafde vorm van macht is dat van het *monopolie*. Van een monopolie spreken wij, zoals men weet, wanneer er van een bepaald artikel slechts één verkoper is, die daaruit een zo hoog mogelijke winst tracht te trekken. Wanneer in een land slechts één fabriek of een reeks aaneengesloten fabrieken gloeilampen maakt en deze tegen een veel hogere prijs verkoopt dan nodig is, dan kan dat alleen omdat de invoer van de goedkope lampen uit het buitenland door contracten wordt belet. Zou iemand proberen die goedkope lampen toch in te voeren, dan zou hij wegens contractbreuk boete krijgen of misschien in de gevangenis worden geworpen. Een verzachtende omstandigheid — niet voor de „smokkelaar", maar voor de lampenfabriek — is dat niemand gedwongen wordt, lampen te kopen. De vrijheid die men heeft om het zonder te doen is echter, vooral in December, wat denkbeeldig. En een zeker misbruik van macht is er dus, zelfs bij gloeilampen, ook wel in te zien. Het is overigens niet beperkt tot gloeilampen en ook niet tot particuliere ondernemingen, zoals wij nog zullen zien.
Eerst nog even een zijlichtje. Geheel zonder economische rechtvaardiging is de monopolievorming niet. Zij is vooral begonnen bij de „zware industrie", de ijzer- en staalproductie. Deze heeft hoge vaste kosten, dat zijn kosten die ook blijven drukken, wanneer er niet wordt geproduceerd. Daarom zullen zulke bedrijven liever met verlies blijven

doorwerken dan hun productie stopzetten, zolang die verliezen kleiner zijn dan de vaste kosten. Als zij nu in concurrentie bleven werken, zou er, in tijden van depressie, al heel spoedig een verliesgevende prijs ontstaan. Dit is een belangrijke reden waarom in deze bedrijfstakken de ondernemers zich al vroeg hebben aaneengesloten in kartels, die probeerden als monopolisten op te treden. En wie van het monopolie heeft geproefd, eet er graag meer van, vooral wanneer niet de eigen gezondheid, maar slechts die van de buitenwereld er onder lijdt en dan nog slechts weinig merkbaar.

Voor de toekomst ligt hier een kwestie van overheidsbeleid die van belang kan worden.

Het monopolie wordt echter niet alleen door particuliere fabrikanten met voorliefde vertroeteld. Stedelijke en provinciale electriciteitsbedrijven zijn er ook geenszins afkerig van. De hoge winsten dezer bedrijven — hoe goed ze overigens vaak besteed worden — waren er de bewijzen van. Ook de staat kent vele monopolies. Denken wij aan zout-, lucifers-, tabaksmonopolies en aan monopolieheffingen op landbouwproducten.

Vele beoefenaren van vrije beroepen ,,beschermen'' ook gaarne hun beroep door een soort monopolie. Denken wij aan notarissen, waarvan er maar een beperkt aantal kunnen worden benoemd, en in een bepaald opzicht aan allerlei functies in het ambtelijke apparaat. Het voeren van een ,,merk'', zoals *in zekere zin* alle gestudeerden doen, of ook de accountants, de architecten, grenst ook aan het scheppen van een soort monopolie. Hier is echter eerder sprake van een schaarste, een zeldzaamheid. Ten dele een zeldzaamheid van bekwaamheden, ten dele ook een zeldzaamheid van enige kapitaalkrachtigheid: niet iedereen kan gaan studeren, al helpen de ,,beurzen'' veel om de besten der onbemiddelde jongens en meisjes de studie mogelijk te maken.

En ook de *vakbeweging* heeft als ideaal gehad en heeft het hier en daar nog als doel: het monopolie. Het omhoogbrengen van het loon door aaneensluiting van alle arbei-

ders en eventueel door uitsluiting van het lidmaatschap van hen die teveel zijn of van buitenaf zouden willen toetreden. Een begrijpelijk antwoord op een tijd die aan de arbeider geen menswaardig bestaan kon verschaffen. Het enige middel dat de verdrukten openstond om, met eigen kracht en met een oneindig geduld, iets te bereiken. Want het bereiken van eenheid van optreden is ontzettend veel moeilijker, wanneer het gaat om het winnen van honderdduizenden dan wanneer het gaat om een onderonsje van enkelen. Ondanks zijn begrijpelijkheid en zijn heilzame gevolgen in de eerste tijd echter, op den duur toch geen blijvend middel! In een geordende samenleving kan het niet aan de toevallige kracht van de vakbeweging worden overgelaten met hoeveel de verschillende beroepen worden beloond. Het is niet meer redelijk te noemen, dat in Zweden de bouwvakarbeider het dubbele verdient van wat de andere stedelijke arbeiders verdienen (die weer dubbel zoveel loon hebben als de landarbeiders); het is niet juist, dat daardoor de huren van de woningen in Stockholm zo hoog zijn dat de meeste arbeiders een twee- of driekamerwoning moeten bewonen. Het is zelfs in principe niet juist — doch hier worden de afmetingen onschuldig —, wanneer in ons land een bouwarbeider in een grote plaats meer verdient dan in een kleine, ook wanneer men rekening houdt met de verschillen in duurte van de grote en kleine plaatsen. Als regelend principe moest hier langzamerhand een ander komen. Thans worden de lonen in ons land grotendeels bepaald op grond van zorgvuldige onderzoekingen naar de moeilijkheid van het werk (werkclassificatie).

Het machtselement brengt onzuiverheid. Het heeft noch met economische doelmatigheid, noch met rechtvaardigheid iets uit te staan. Maar, waar zijn de grenzen van de macht? Is het niet eigenlijk ook macht, wanneer een beroemd zanger — enig in zijn soort — schatten verdient? Is er verschil met de monopolist? Hij is gewoonlijk sympatieker en als drager der cultuur op zichzelf reeds waardevol. Geldt dit ook nog voor de wielrenner, de bokser?

Er is maar een vage grens tussen de monopolist en de bijzonder begaafde, in welk opzicht dan ook. Men kan deze laatste een „natuurlijk monopolie" toekennen. Doch evenzeer als het „breken van een monopolie" het rechtsgevoel bevredigt, zal in andere gevallen het breken van de schaarste aan bepaalde beroepen dat ook doen. Hoe meer men de opleiding tot bepaalde beroepen voor iedereen toegankelijk maakt, hoe beter het is. Dan zal het aanbod toenemen, zoals wij hiervoor al zagen en de beloning dalen, terwijl van de overvolle slecht betaalde beroepen het aanbod zal verminderen en het loon zal stijgen. Een volkomen aanvaardbare nivellering zal er het gevolg van zijn. Natuurlijk zal deze moeten ophouden, wanneer de moeite en de kosten van de opleiding ook voor de laatst bijgekomen beoefenaren groter zouden worden dan de voordelen die aan het beroep verbonden zijn: dan zou de grens bereikt zijn. Dan zou echter een toestand bereikt zijn, waarbij meer werkelijke vrijheid zou bestaan voor de laagst betaalde arbeider dan dat in de 19e eeuw het geval was.

Wij hebben zo langzamerhand een vrij volledig beeld geschilderd van de vele oorzaken die er bestaan voor de ongelijkheid der inkomens binnen de grenzen van één land. Laten wij nog enige aandacht schenken aan de *internationale verschillen* in welvaart, waarover wij reeds even spraken. Wil men deze in één zin verklaren, dan moet men de nadruk leggen op de verschillen in productiviteit die er tussen de verschillende landen bestaan. De gemiddelde Chinees brengt veel en veel minder goederen voort dan de gemiddelde Nederlander en deze nog weer heel wat minder dan de gemiddelde Amerikaan. Wat zijn daarvan de oorzaken? De Chinese boer — die een zeer belangrijke plaats in de Chinese volkshuishouding inneemt — beschikt over heel weinig grond, gemiddeld slechts 1,7 hectare, tegen in Nederland 11. Hij werkt op dat land met zeer primitieve methoden, omdat het land zeer arm aan kapitaalgoederen is. Per man wordt per jaar 1400 kg graan geproduceerd tegen 20000 kg in de Verenigde Staten. Ook buiten de landbouw produceert de Chinees zeer veel min-

der dan de Nederlander en de Amerikaan, omdat hij maar zeer weinig kapitaalgoederen tot zijn beschikking heeft. Daarbij komt aan de ene kant een zeer lage trap van technische ontwikkeling en kennis; aan de andere kant echter een zeer grote bereidheid om te werken. Het land ondervindt zijn armoede aan kapitaalgoederen in het bijzonder in de vorm van het ontbreken van behoorlijke wegen en verkeersmiddelen en van goede dijken. Ontzettende rampen in de vorm van hongersnood of van overstromingen teisteren de bevolking van tijd tot tijd. Het is vooral het verschil in grond- en kapitaalbezit dat de grote verschillen in welvaart tussen de verschillende landen verklaart — zie ook figuur 5; — daarnaast ook de uiteenlopende geestelijke ontwikkeling. Aan deze ongelijkheid zou een eind kunnen komen, wanneer de grond en het kapitaal over de volkeren gelijker verdeeld waren; doch dat betekent dat men vele Chinezen zou moeten toelaten op Amerikaanse, Canadese, Australiaanse en Afrikaanse bodem en daaraan zijn zeer belangrijke andere vraagstukken verbonden. Zou men de grond niet gelijk willen verdelen, dan zou men een heel eind kunnen komen door een verstrekking door de rijke landen van kapitaal aan de arme. In die richting gaan de gedachten tegenwoordig ook wel; het is trouwens ook een belang van de kapitaalbezitters zelf, omdat zij met die kapitalen hogere opbrengsten kunnen verkrijgen in een kapitaalarm land als China dan in een kapitaalrijk land als de Verenigde Staten. De snelheid waarmee dit geschiedt was voor 1914 groter dan na 1918. Na de Eerste Wereldoorlog is er een stagnatie gekomen in deze kapitaaluitvoer. Dat is te betreuren, omdat de voornaamste weg tot een verkleining van de ongelijkheid daardoor versperd werd. In de laatste jaren is in dit opzicht een toenemende activiteit waar te nemen van de organen der Verenigde Naties en van de Amerikaanse regering.

Er is na de Eerste Wereldoorlog eveneens stagnatie gekomen in de landverhuizing. Voor 1914 konden millioenen Europeanen een beter bestaan in Amerika vinden; nadien slechts duizenden. En ofschoon de migratie nooit een zeer

belangrijke factor is geweest, er was toch een kleine mogelijkheid tot een grotere gelijkheid. Het is wel jammer dat het de arbeidersbeweging tot nu toe niet gelukt is om hun meer gezegende Amerikaanse en Australiaanse kameraden tot een ander standpunt te brengen, al is de laatste tijd de immigratie weer aanmerkelijk vergroot. Aan de andere kant kan men zich begrijpen dat de Angelsaksische arbeider zegt: laten de landen met een bevolkingsoverschot zorgen dat hun gezinnen niet zo groot zijn. Dan zullen hun zorgen ook minder zijn.

De toestand kan men dus ongeveer aldus beschrijven: elk land heeft een welvaartspeil dat behoort bij zijn productieve kracht en deze hangt zeer sterk van zijn rijkdom aan kapitaalgoederen af. Dit betekent nu ook, dat als de lonen in een bepaald land hoger worden gesteld dan met de productiviteit van dat land overeenkomt, dit land de internationale concurrentie niet langer kan volhouden. Verhoging der lonen heeft, in een land met internationale handel, tot gevolg, dat het buitenland minder zal kopen en de werkgelegenheid daardoor zal dalen. Slechts in de mate waarin de productiviteit stijgt, zal het loon kunnen stijgen, althans gemiddeld genomen over de uitvoerbedrijven en in zoverre als men geen subsidies wil geven aan die bedrijven. Om deze reden is het nodig, dat maatregelen tot verhoging van het loon in internationaal overleg worden genomen: een der bestaansredenen van het Internationale Arbeidsbureau te Genève.
Wij zien aan dit alles wel duidelijk, hoe zeer *alles* met elkaar samenhangt. Men moet in deze samenhangen thuis zijn als de monteur op het grote schakelbord, wil men geen ongelukken maken.

DE EISEN DER RECHTVAARDIGHEID EN DE EISEN DER PRODUCTIE

In het voorgaande hebben wij gezien, dat de inkomensverdeling zeer ongelijk is. Wij hebben ons ook verdiept in de oorzaken van die ongelijkheid. Daarbij hebben wij geprobeerd om deze oorzaken zo nuchter en objectief mogelijk te zien, zonder het gevoel te laten meespreken, zonder onze goed- of afkeuring te laten blijken. We willen thans de vraag gaan stellen, hoe wij over deze inkomensverdeling moeten oordelen. Nu gaan wij dus met opzet het gevoel laten spreken, onze waardering. Vinden wij het goed, dat de inkomensverdeling aldus geregeld is? Hebben wij er vrede mee, geeft zij ons bevrediging? Is die verdeling rechtvaardig? Al deze vragen hebben ongeveer dezelfde bedoeling. Of ze precies hetzelfde betekenen, is een andere kwestie, waarop wij nog nader terugkomen. Niet al deze woorden hebben een algemeen aanvaarde betekenis.

Nu staat één ding als een paal boven water: de smaken verschillen. De ene beoordelaar heeft met de bestaande inkomensverdeling wel vrede, de ander niet. Terwijl men kan hopen om door zorgvuldige discussie elk meningsverschil over de feiten en de oorzaken te kunnen wegnemen, is dat met deze kwestie van waardering in veel mindere mate mogelijk. De ene mens kan iets nu eenmaal anders voelen dan de andere. Toch kan ook hier een zorgvuldig graven in onze eigen opvattingen en een ontleding daarvan er wel toe leiden, dat wij op sommige punten tot een andere opvatting komen. Want gevoelens zijn vaak oppervlakkig en niet zo vast als wel eens wordt gedacht. Zo'n ontleding willen wij hier daarom toch proberen te geven. Wij gaan, wetenschappelijk gesproken, een poging doen om ons eigen ,,rechtsbewustzijn ten aanzien van de inkomensverdeling'' te ontleden.

Wij moeten er echter op verdacht zijn, dat er hier grote verschillen bestaan en misschien zelfs blijven bestaan. Al dadelijk zijn er aan de ene kant mensen die de bestaande inkomensverdeling en de regels die haar beheersen volkomen rechtvaardig en aan de andere kant mensen die die verdeling in hoge mate onrechtvaardig vinden.
Zij die de rechtvaardigheid er van betogen, gaan uit van het grondbeginsel, dat ieder van de maatschappij evenveel terugontvangt als hij door zijn werk of door een andere bijdrage (door het afstaan van grond of kapitaal) heeft geleverd. De ongeschoolde arbeider, zo zeggen zij, heeft maar zeer weinig nut verricht, en ontvangt daarom maar heel weinig; de vakman heeft de maatschappij met veel meer product verrijkt en moet dan ook een hoger loon ontvangen; de grote organisator van een uitgestrekt fabriekscomplex bewijst aan de productie haast onschatbare diensten: hij laat duizenden mensen meer produceren dan zij zonder hem zouden gedaan hebben en daarom is zijn inkomen zo ontzaglijk hoog. De grootgrondbezitter die zijn grond in gebruik heeft gegeven, heeft daardoor eveneens de goederenvoorziening zeer veel verrijkt; daarom ontvangt hij, zelfs zonder te werken, zoveel. Hetzelfde geldt voor de kapitaalbezitter. Als men zou opmerken, dat deze zijn kapitalen toch niet door eigen arbeid heeft verdiend, dan is het antwoord, dat zijn vader en grootvader het in dit geval gedaan hebben en dat die er dus recht op zouden hebben en deze rechten bij hun overlijden aan de erfgenaam hebben overgedragen.
Zij die de bestaande inkomensverdeling onrechtvaardig achten, vragen: is het rechtvaardig, dat een ongeschoolde arbeider zoveel minder verdient dan een vakman, of dan een leraar of een bankier? Kan deze man het helpen, dat hij geen ambachtsschool heeft bezocht of geen universiteit? En zelfs als hij wel de ambachtsschool heeft bezocht, maar te dom was om die te kunnen aflopen — is dat zijn schuld? Moet hij, misschien omdat hij zo geschapen is, zijn leven lang in zorgen leven? Waarom kan hij zich vele dingen die anderen het leven veraangenamen, niet kopen? Is

het rechtvaardig, dat een kind dat in een armoedig huis is geboren, zelden kaas op zijn brood eet, geen vacantie uit logeren gaat, al vroeg op broertjes en zusjes moet passen, en een ander kind, in een flatgebouw opgegroeid, alle heerlijkheden kan genieten die onze wereld weet voort te brengen? Is het rechtvaardig, dat een jongeman die erfgenaam van een groot vermogen is, zijn bruid kan binnenleiden in een ,,droom van een landhuis'' met een paradijsachtige tuin en dat de zwoegende kantoorklerk na lang wachten zijn vrouwtje ,,twee hoog in een dooie straat'' voor alles zelf moet laten zorgen? Zij die zo spreken — en het is moeilijk hen tegen te spreken —, vinden de inkomensverdeling misschien wel verklaarbaar, maar daarom nog niet rechtvaardig. Inderdaad, het is zeer verklaarbaar, dat ieder als inkomen datgene kan eisen, wat hij zelf aan de productie toevoegt; zou zijn eis niet ingewilligd worden, dan kan hij zijn medewerking weigeren. Het is een soort van natuurrecht, een recht in de natuur der dingen gelegen. Doch is de natuur ons hoogste ideaal? Is de samenleving der natuur het beeld dat wij in onze beste dromen voor onze maatschappij als voorbeeld willen kiezen? Dat staat geenszins vast.

Uit het tegenover elkaar stellen van deze twee uitersten zien wij reeds dat over het begrip ,,rechtvaardigheid'' geen overeenstemming heerst. Er zijn nuchterder, lager-bij-de-grondse-opvattingen over, en hoger-gegrepen, verderafgelegen opvattingen. Er zijn ook andere verschillen in de betekenissen waarin het woord ,,rechtvaardig'' wordt gebruikt. Ook de rechtsgeleerden hebben geen vaste inhoud aan het woord gegeven. De alledaagse, lagere betekenis is eenvoudig: rechtvaardig is wat in overeenstemming is met het recht, dat is met de bestaande wetten en voorschriften. De hogere betekenis, ook vaak als ,,gerechtigheid'' aangeduid, heeft het woord, wanneer wij onszelf veroorloven om de wetten te gaan beoordelen en naast rechtvaardige ook onrechtvaardige wetten te zien. Rechtvaardig is dan, wat met ons rechtsbewustzijn overeenkomt. *En dat rechtsbewustzijn is, juist ten aanzien van economische vraagstuk-*

ken, nog geenszins diepgaand bestudeerd. Het verandert ook met de tijden. Eén principe is wel algemeen aanvaard; men zou het door de uitspraak: „*gelijke monniken, gelijke kappen*" kunnen aanduiden. Wie in hetzelfde geval verkeren, moeten ook gelijk behandeld worden. Over ongelijke gevallen bestaat echter geen even duidelijk principe. En daaraan hebben wij bij de economische vraagstukken juist sterk behoefte.

Er spelen, bij economische vraagstukken, twee gezichtspunten een rol die wij als volgt kunnen formuleren: ten eerste komt het er op aan, dat er *zoveel mogelijk nuttige dingen* worden voortgebracht; dat is het typische economische vraagstuk. Zoals wij het nu hebben gezegd, is het nog niet nauwkeurig; het gaat niet alleen om de nuttige dingen die worden voortgebracht; men moet ook rekening houden met de opofferingen die daarvoor nodig zijn geweest. Zou men een grotere productie alleen kunnen bereiken door zó grote opofferingen, dat daartegen het meerdere nut der grotere productie niet zou opwegen, dan zou die uitbreiding niet „economisch" zijn. Eigenlijk gaat het dus om het geheel van nut en opofferingen; men zoekt naar een combinatie die de meeste bevrediging schenkt; het gaat om de „welvaart" kan men ook zeggen. Er is nog een tweede onnauwkeurigheid; dit typisch economische vraagstuk zoals wij het zojuist hebben genoemd, is eigenlijk slechts precies te formuleren voor één enkel individu. Alleen dan is het mogelijk om nut en opofferingen tegen elkaar af te wegen. In een samenleving van verschillende personen is het niet mogelijk om het nut dat de ene ondervindt, te vergelijken met de opofferingen van een ander. Deze moeilijkheid is niet gering; wij komen daarop nog terug. Voor het ogenblik stappen wij er overheen, omdat het wel duidelijk is, dat er voor de samenleving toch ook zoiets als het typisch economische vraagstuk bestaat van zoveel mogelijk nuttige goederen — de noodzakelijke opofferingen mede in acht genomen — voort te brengen. Wij zijn alleen over de maatstaven nog in het onzekere.

Het tweede vraagstuk, dat naast dat van de zo groot moge-

lijke welvaart komt te staan, is: hoe worden de lasten en lusten dezer productie over de verschillende leden der samenleving verdeeld? Hier komt het vraagstuk van de *verhoudingen tussen* de aandelen der afzonderlijke individuen ter sprake. Dit kan men min of meer los van het eerste vraagstuk zien. Het is aan de ene kant mogelijk om bij eenzelfde ,,totale welvaart'' twee verdelingsstelsels te hebben, die sterk verschillen. Aan de andere kant kan men zich twee samenlevingen naast elkaar denken, van zeer verschillende totale welvaart, doch met eenzelfde stelsel van verdeling.

De verhoudingen tussen de aandelen der afzonderlijke individuen hebben op de totale welvaart ook invloed. Bij de economen, in het bijzonder van de oude liberale school, was er de neiging om die verhoudingen aldus te willen regelen, dat uitsluitend het vergroten van de totale welvaart daarbij als doel werd gezien. Het tweede vraagstuk werd hiermede tot het eerste — zuiver economische — herleid. Daarmee heeft men echter, naar ons gebleken is, het rechtsbewustzijn van velen beledigd. Er is daarnaast iets anders, een element ontleend aan de zedelijke orde, waaraan men ook een plaats wenst te zien ingeruimd. De overtuigingen, welke in onze Westerse wereld dienaangaande worden gekoesterd, zijn gestempeld door de gedachtenwereld van het Christendom. Sommigen omschrijven de eisen, die deze levens- en wereldbeschouwing aan het menselijk samenleven stelt als barmhartigheid, naastenliefde of broederliefde. Deze zienswijze gaat vaak gepaard met de hierboven genoemde meer nuchtere, laag-bij-de-grondse opvatting van rechtvaardigheid, de economische opvatting van deze laatste, zou men ook kunnen zeggen. Er kan dan onderscheid worden gemaakt tussen die economische rechtvaardigheid en de ,,gerechtigheid'', die mede rekent met de naastenliefde en dus een synthese is van deze twee principes.

Anderen geven aan het andere principe zelf, dat naast het economische de verdeling moet beïnvloeden, liever de naam van *rechtvaardigheid*. Dit is dan die hogere recht-

vaardigheid, die in tegenstelling staat tot wat de economie eist. Zij denken aan een ideaal van broederschap of van gelijkheid aller mensen, dat met het Christelijk ideaal natuurlijk ten nauwste verwant is, waarschijnlijk zelfs er uit ontstaan is. Ook zij zien de noodzaak, dat men naast elkaar rekening houdt met twee beginselen, het economische en — in hun taal — dat van de rechtvaardigheid; worden deze in harmonie verenigd, tot een synthese gebracht, dan spreken zij wel van „*redelijkheid*". Daarbij moet men niet denken aan redelijkheid in de zin van verstandelijkheid; maar meer aan de tegenstelling van een onredelijk en een redelijk verlangen, een billijkheid dus; het gevoelselement heeft er ook een plaats gekregen.

Wij geloven, dat deze tweede wijze van spreken in een enkel opzicht de voorkeur verdient en tot groter helderheid leidt. Doch men kan dit ook iets anders zien; veel verschil maakt het niet. Wij zullen ons aan de laatstgenoemde termen houden; naar de inhoud onzer opvattingen echter zullen wij zeer dicht staan bij hen die de eerste terminologie gebruiken. De hoofdzaak is dat er blijkbaar een economisch principe is, dat met een ander beginsel tot een zekere synthese moet worden verenigd. Wat precies de inhoud van dat andere principe is, zullen wij nog nader moeten onderzoeken.

Men zal in de literatuur tevergeefs zoeken naar een duidelijke formulering ervan. Ook zij die de tegenstelling tussen het zuiver-economische en het rechtvaardigheidsprincipe als uitgangspunt voor een nieuwe sociale politiek hebben aanvaard, in het bijzonder de socialisten en de katholieken [1]), zijn over de betekenis dezer rechtvaardigheid

---

[1]) Het is verheugend dat in alle Christelijke kringen, ook in de Protestantse, in de laatste jaren voor de oorlog, de betekenis van het vraagstuk der economische rechtvaardigheid in veel sterkere mate wordt gevoeld. Zo eiste de in 1937 gehouden Wereldconferentie der Kerken te Oxford, dat „de richting van het Christelijk pogen in verband met de economische orde in het vervolg afgewend (moet) worden van liefdadige bescherming naar de verwerkelijking van meer rechtvaardige verdeling van de rijkdom".

zeer vaag. Men hoort van een menswaardig bestaan, van een loon dat een redelijk levensonderhoud mogelijk maakt en van dergelijke opvattingen; doch nadere mededelingen over deze begrippen worden maar zelden gegeven. Het is dan ook niet gemakkelijk. Zo wordt het begrip der rechtvaardigheid in de practische voorstellen der katholieken aldus opgevat, dat aan de inkomens alleen een zekere *minimum*-eis wordt gesteld: zij moeten toereikend zijn voor een „sober oppassend werkman", zoals de Encycliek „Rerum Novarum" het zegt, terwijl in de Encycliek „Quadragesimo Anno" dit nader wordt toegelicht als ook te omvatten het onderhoud van het gezin. Wat in deze opvatting dus niet tot uitdrukking komt, is een eis over de verhoudingen tussen de inkomens die boven het minimum liggen. Op dit punt worden, naar het schijnt, uitsluitend de economische eisen aanvaard.

Men kan het over het minimum misschien op geneeskundige, opvoedkundige en andere gronden eens worden, ofschoon dat niet zeker is. Daarmee is naar onze smaak echter het vraagstuk *niet opgelost*, al is er daarmee een belangrijke eerste schrede gezet en is in elk geval aan de ernstigste onrechtvaardigheid een einde gemaakt.

Trachten wij daarom ons rechtsbewustzijn verder te ontleden en tot een duidelijker inzicht te geraken van wat ons eigenlijk voor de geest staat, wanneer wij het over rechtvaardigheid in de hogere zin, toegepast op de inkomensverdeling, hebben.

Is het dat iedereen *een even hoog inkomen* moet hebben? Soms lijkt het oppervlakkig wel eens zo; maar bij nader toezien is dat toch niet het geval. Het zou niet rechtvaardig zijn, dat gemakkelijke arbeid even hoog beloond wordt als moeilijke, lichte even hoog als zware. En — aan de andere kant — het is ook niet rechtvaardig, dat de man die een zieke vrouw heeft, even weinig inkomen heeft als degene die een gezonde vrouw heeft. Of dat de man die zich ontzaglijk moet inspannen om zijn dagtaak te volbrengen, hetzelfde ontvangt als degene wien het spelenderwijs afgaat. Bezien vanuit het gezichtspunt van een ideaal

is dit alles onbevredigend. Waarop komt, aldus gezien, onze opvatting van rechtvaardigheid neer? Wij geloven op dit verlangen: dat ieder mens, voorzover dat in 's mensen vermogen ligt, *even gelukkig* is. Wie zich meer moeite getroost, heeft recht op een compensatie in de vorm van een hoger loon; wie onaangenaam werk doet, eveneens. Wie altijd met ziekte te kampen heeft, verdient het op ander gebied gemakkelijker te hebben. Ja, zelfs wie door aangeboren domheid niet anders dan zeer eenvoudig werk doet en daarom een laag loon heeft, zou daarvoor eigenlijk ook een tegemoetkoming moeten hebben! Zo zou een zekere gelijkheid in menselijk geluk kunnen worden bereikt. Natuurlijk echter toch ook maar weer een zekere. Er zijn nu eenmaal de wrede verschillen die het lot oplegt en waaraan mensenhand niets vermag te veranderen. Ook houden wij ons hier, door de aard van ons onderwerp, voornamelijk bezig met de stoffelijke componenten van het menselijke geluk. Wij mogen nooit vergeten, dat het geluk geestelijke elementen bevat — „innerlijke vrede" is tenslotte toch de spil van het ware geluk —, waaraan de stoffelijke omstandigheden betrekkelijk weinig kunnen doen.
Dit lijkt nu een heel duidelijke omschrijving van ons doel inzake de inkomensverdeling: een even groot geluk voor ieder. Bij nader inzien is hij echter toch onbruikbaar, om als practisch richtsnoer te dienen. Want hoe moeten wij uitmaken, of twee mensen even gelukkig zijn? Wij willen de moeilijkheid aan een zeer nuchter eenvoudig voorbeeld demonstreren. Neem aan, dat wij twee mensen hebben, een schoenmaker en een matroos. De schoenmaker verdient dertig gulden, de matroos vijf en twintig (zijn eten enz. meegerekend). Nu willen we ze „even gelukkig" gaan maken, voorzover dat dan in ons vermogen ligt. We menen, dat de matroos wel wat meer mag hebben. We geven hem elke week een gulden meer en vragen hem om ons te waarschuwen, wanneer hij even gelukkig is als de schoenmaker. Zou de waarschuwing komen? Als de matroos verstandig is, niet. Er zal echter misschien wel al spoedig een ongevraagd advies van de schoenmaker komen.

Misschien meent iemand, dat er een geluksthermometer — evenals een koortsthermometer — kan worden aangelegd. Men zou 's morgens bv. kunnen opletten of de matroos fluitend aan het werk gaat en of de schoenmaker hetzelfde doet. Zijn ze, als ze beiden fluiten, even gelukkig? Het kan zijn, dat de schoenmaker niet kan fluiten of liever zingt. Het kan zijn dat de matroos veel uitbundiger is. Zijn er andere middelen om er achter te komen? Wij zien ze niet. Daarom is deze poging om de rechtvaardigheid practische inhoud te geven niet te gebruiken. Zij stuit af op de hierboven al genoemde moeilijkheid, dat men de bevrediging die de ene mens ondervindt niet kan vergelijken met die van de andere.

Een andere mogelijkheid om tot een practisch criterium te komen is de volgende: wij zeggen, dat twee personen rechtvaardig t.o.v. elkaar zijn behandeld, *wanneer zij geen van beiden met de andere van „plaats" willen ruilen.* Met „plaats" bedoelen we dan overdrachtelijk alle levensomstandigheden: in het bijzonder het beroep en het inkomen, maar daarnaast ook de persoonlijke omstandigheden, zoals gezondheid, grootte en gezondheid van het gezin, graad van ontwikkeling, bekwaamheid enz. Lichten we aan een eenvoudig voorbeeld de bedoeling eerst eens even toe. Denken we ons twee mannen, van gelijke gezondheid, even groot en even gezond gezin, dezelfde bekwaamheden. Een van hen is mijnwerker, de andere tuinman. De eerste heeft een hoger loon dan de tweede; zijn werk is echter aanmerkelijk onaangenamer. Wanneer nu geen van beide met de ander wenst te ruilen, dan spreken we van een rechtvaardige toestand. Het zal duidelijk zijn dat er, wanneer zo'n toestand ten aanzien van alle leden der maatschappij kon worden verwezenlijkt, zeer aangename verhoudingen konden gelden. Inderdaad het ideaal dat men zich in een gemeenschap kan denken. Nu moeten wij ons dit alles niet zozeer toegepast op afzonderlijke individuen denken, doch meer op sociale groepen. Men kan nu eenmaal met veel der zeer persoonlijke omstandigheden in de maatschappij geen rekening houden, doch men kan de groepen van ongeveer

in gelijke omstandigheden verkerenden behandelen op de wijze als boven bezien. Wij zullen voor het gemak echter van afzonderlijke personen blijven spreken.
Het grote voordeel van dit criterium der rechtvaardigheid is dat het voor contrôle vatbaar is. Althans... in een groot aantal opzichten [1]). Er blijven echter nog aanzienlijke moeilijkheden bestaan; wij komen daarop nog terug.
Wij zullen alle bijzonderheden die wij moeten weten om iemands „plaats" in de maatschappij te kennen, iemands „omstandigheden" noemen. Zijn werk, zijn inkomen, zijn gezondheid, zijn scholing e.d. zijn voorbeelden van deze „omstandigheden". Wanneer nu iemand meent dat hij onrechtvaardig behandeld wordt en in vergelijking tot anderen een te laag inkomen heeft, dan kunnen wij dat controleren door hem de omstandigheden van een ander aan te bieden. Hij ontvangt het hogere loon en moet nu ook het andere werk doen — en behoorlijk doen! Is dat werk veel moeilijker, dan zal hij òf merken dat hij zich de omstandigheden van de ander verkeerd had ingedacht en blij zijn, zijn oude werk weer te mogen doen, òf vinden dat hij inderdaad beter af is. Wanneer ieder nu vrije beroepskeuze zou hebben, zou hij dus, mits hij op de juiste wijze kiest, zelf zijn omstandigheden — althans zijn beroep en de daarbij behorende beloning — kunnen kiezen, zó dat hij de beste combinatie naar zijn smaak heeft. Het grote belang van een *vrije beroepskeuze* wordt hierdoor ineens duidelijk. Eveneens wordt duidelijk hoe belangrijk het is, dat ieder een *juiste voorstelling* er van heeft, hoe hij later het vak zal waarderen dat hij zelf gekozen heeft en dat ieder er een juiste voorstelling van heeft hoe hij de werkzaamheden van anderen zou waarderen. De „zuurpruimen" die altijd menen dat een ander prettiger werk heeft dan zijzelf,

---

[1]) De oplossing van de hierboven besproken moeilijkheid — nl. de onvergelijkbaarheid der bevrediging van afzonderlijke personen — door het opstellen van dit nieuwe criterium is te danken aan mijn grote leermeester P. Ehrenfest, die haar in 1925 in particuliere gesprekken ontwikkelde.

zijn nooit tevreden. Voor hen is er geen rechtvaardige verdeling der inkomens te scheppen.

Dit lijkt nu misschien heel mooi: laat ieder vrij in zijn beroepskeuze en hij kiest vanzelf het werk en het loon die tezamen hem het beste passen, zó dat hij met niemand wli ruilen... *Dit is echter alleen maar mogelijk met die omstandigheden die wij zelf kunnen kiezen.* Er zijn er echter ook, die wij niet vrij kunnen kiezen, of maar ten dele. Onze gezondheid, onze bekwaamheid. Men kan tegen de ziekelijke niet zeggen: als gij meent dat de gezonden beter af zijn, kies dan gezondheid. Hier gaat ons experiment dus niet op. Zolang de zieke *deze overgang niet kan voltrekken,* kunnen wij hem niet bewijzen, dat hij de gezonde ten onrechte benijdt. Zolang de domme niet in de huid van de intelligente kan kruipen om eens te ondervinden of het zwaardere werk van de laatste hem, met diens hogere betaling, beter of minder goed bevalt, is niet te bewijzen, dat hij er slechter of beter aan toe is. En omdat deze overgangsmogelijkheden er niet zijn, kan het dus zeer goed wezen, dat de ziekelijke en de domme onrechtvaardig worden behandeld. Wij zijn zelfs geneigd om te zeggen: dat is werkelijk het geval: de domme en de zieke worden onrechtvaardig behandeld. Er is, uit rechtvaardigheidsoogpunt, reden om de inkomens der dommen, der zwakken, der ziekelijken, der personen met een groot gezin of met zieke gezinsleden, te verhogen. Er zou pas dan een bewijs zijn, dat de rechtvaardigheid hier bereikt was, wanneer de inkomens der dommen zo hoog waren, dat de knappen liever dom zouden zijn, die van de ziekelijken zo gunstig, dat de gezonden liever ziek zouden zijn. Dit is niet slechts theorie: men denke aan gezonden die, in de enkele gevallen dat van hen zwaardere offers worden gevergd dan van de zieken, om zich te onttrekken aan hun verplichtingen, zichzelf verwonden of ziek maken. Pas als de inkomens der grote gezinnen zo hoog waren, dat de kleine gezinnen zich achtergesteld zouden voelen, zou bewezen zijn dat de grote gezinnen niet achtergesteld worden. Nauwkeuriger

gezegd, zou dan de rechtvaardigheid naar de andere kant in gevaar gebracht zijn; zó ver moet het dus niet komen, maar bijna zo ver — altijd, *wanneer de rechtvaardigheid in onze zin het enige principe zou zijn* naar hetwelk wij zouden willen leven. En dat het hier in de werkelijkheid vaak nog zeer ver vandaan is, dat de dommen, de zieken en zwakken, de grote gezinnen, onrecht lijden, is, zoals wij al zeiden, moeilijk te ontkennen.

In deze gevallen waar een vrije overgang niet mogelijk is, is echter toch een zekere beoordeling mogelijk door bestudering der gevallen waar de overgang zich onafhankelijk van de wil der betrokkenen voltrekt. Een zieke kan weer beter worden; onderzocht kan worden welke toestand hij prefereerde: die als zieke met, nemen wij eens aan, een ruimer ziekengeld of die als gezonde met een (lager) inkomen. Moeilijker wordt het in gevallen waar voorlopig in het geheel geen overgang mogelijk is, zoals van de meer begaafde op de minder begaafde. Hier zien wij voorlopig slechts de weg van de benadering. Psychologisch onderzoek zal het wellicht mogelijk maken om de toestand waarin beiden leven zo duidelijk weer te geven, dat meer en meer de mogelijkheid bestaat, dat de ene zich de toestand van den andere indenkt. Voorlopig zullen wij hier met objectief vast te stellen criteria een eind kunnen komen: wij kunnen bv. vaststellen, welk inkomen de niet-begaafde zich maximaal kan verschaffen en hoever dit, kennelijk buiten zijn schuld, beneden dat van den begaafde blijft. Er zou iets voor te zeggen zijn, hem dat als toelage toe te kennen — altijd, *voorzover* wij als *enig* doel zouden hebben, de rechtvaardigheid te benaderen.

Tussen de omstandigheden die wij wel en die wij niet kunnen kiezen, staan er die wij slechts gedeeltelijk kunnen kiezen. Wij kunnen onze aanleg niet veranderen. Maar door vlijt en zelfdiscipline kunnen wij, zoals al vroeger werd besproken, onze prestaties wel opvoeren. Niet voor niets hebben wij graag een goede leermeester en zijn we onze ouders dankbaar — willen we tenminste vader Van Alphen geloven — voor de afstraffingen die we in onze jeugd heb-

ben gehad. Voorzover we door eigen schuld dus weinig uitvoeren of veel verknoeien dienen wij dus ook minder inkomen te ontvangen. Eerst wanneer vaststaat, dat we niet anders kunnen, wordt het anders.
Nu dreigt bij toepassing der hierboven uitgestippelde gedragslijn voor een al te zachtmoedige maatschappij een groot gevaar: dat van het *simuleren*. Een luie kan zich voordoen alsof hij niet anders kan. Een gezonde kan zich ziek melden. Het is duidelijk, dat dit bedrog alleen dan niet mogelijk zal zijn, wanneer met wetenschappelijke middelen — bv. door medische keuring — kan worden vastgesteld, hoe het er mee staat. Hoe verder de wetenschap dus voortschrijdt en ons onaanvechtbare methoden levert om de goeden van de kwaden te scheiden, des te meer kan er ook voor de misdeelden worden gedaan.
Ter voorkoming van misverstand herhalen wij nog even, dat dit alles, ofschoon door voorbeelden toegelicht die op afzonderlijke personen slaan, bedoeld is voor toepassing op sociale groepen.
Staan wij nog een ogenblik stil bij de kern van de oplossing die wij menen te hebben gegeven van het probleem, wat onder rechtvaardige verdeling moet worden verstaan. Niet dus een verdeling die zó is dat allen even gelukkig zijn; want het is onmogelijk om uit te maken of en wanneer allen even gelukkig zijn. Doch een verdeling (van lusten en lasten des levens) die zo is, dat niemand zich gelukkiger zou voelen op een anders „plaats". Wij vergelijken dan niet het geluk van A met het geluk van B, doch het geluk dat A heeft op zijn eigen plaats met het geluk dat diezelfde A heeft op de plaats van B; en evenzeer het geluk dat B heeft op A's plaats met het geluk dat B heeft op zijn eigen plaats. En de bedoeling is, de verdeling zó in te richten, dat noch A noch B van plaats zou willen veranderen. Dit is in principe mogelijk. De practische moeilijkheid is — en daarover spraken wij reeds ten dele — dat het verwisselen van plaats minder eenvoudig is dan bij het stuivertje verwisselen. Soms is dat maar in één richting mogelijk: de gezonde kan zichzelf wel ziek maken, maar

niet omgekeerd. Soms ook kan de overgang niet willekeurig geschieden, zoals bij de zieke die weer gezond wordt. In het geval van minder begaafdheid zien wij voorlopig in het geheel geen mogelijkheid tot overgang. Doch wetenschappelijke methoden, van medische en van psychische aard, zullen in toenemende mate hulp kunnen bieden om de toestanden te vergelijken en tevens om gevallen van simulatie te onderkennen.

Voorzover de luie niet van de domme te onderscheiden is, zou dan echter, naar ons inzicht, het *conflict met de economische eisen er ook zijn*. Wanneer men aldus de beloningen ten nadele van de intelligenten, de gezonden en de kleine gezinnen zou wijzigen, zou men zeer waarschijnlijk een achteruitgang in de energie dezer uitverkorenen van het lot bewerken, die in zijn gevolgen ernstig zou zijn en niet voldoende tegenwicht zou vinden in de vooruitgang van de werklust der anderen. Weliswaar weten wij met stelligheid over deze dingen niet al te veel, maar het is, voor wie de werkelijkheid enigszins kent, zeer waarschijnlijk. Als ,,dom werk'' even hoog beloond wordt als werk waarvoor intelligentie en verantwoordelijkheidsbesef nodig is, zullen er een aantal begaafden zijn die het gemakkelijker zullen vinden om maar niet te streven naar moeilijker werk, om maar niet te gaan studeren, en om zich liever te wijden aan de vele liefhebberijen waarmee zij zich het leven kunnen veraangenamen. Het is practisch zeker, dat daardoor de energie van de leidende figuren en daarmee de ,,vaart'' die in het dagelijkse leven zit, zal verslappen, dat iedereen minder zal presteren. En daarmee komen wij dus voor de keus te staan of wij, door een grotere rechtvaardigheid in de verdeling te brengen, op de koop toe willen nemen, dat er minder goederen zullen worden geproduceerd en daardoor minder te verdelen zal zijn. Als een koek van 8 pond verdeeld wordt over de twee personen die hem hebben voortgebracht en de een krijgt 5, de ander 3 pond, dan is dat misschien onrechtvaardig. Wanneer we nu elk even veel geven, maar daardoor de werklust van de bestbetaalde zó doen dalen, dat de koek 6 pond zwaar

geworden is, zodat elk nu 3 pond krijgt, zijn we dan heel veel verder? Dat is de moeilijke keus.
De meeste mensen zullen zeggen — en zo denken wij er ook over — dat dan maar een middenweg moet worden gezocht. Het gaat er niet om, alleen slechts te denken aan de hoogste productie en daaraan alles ondergeschikt te maken. Rechtvaardigheid in de verdeling is eveneens begerenswaard; evenmin echter gaat het alleen om die rechtvaardigheid. Welvaart is ook een op zichzelf *nastrevenswaardig* doel. Daarom zijn ook in Rusland, na enige tijd van sterke gelijkheid in de lonen, weer premies ingesteld voor harder werken en moeilijker werk. Wij moeten zoeken naar een compromis, naar een synthese, een samenvatting. Een inkomensverdeling die tracht deze synthese te brengen, noemen wij, zoals gezegd, een redelijke inkomensverdeling. Waar het juiste midden ligt, is slechts door zoeken en tasten te vinden. Niet ieder zal daarover ook gelijk denken. Men kan dus ook niet verwachten, dat er een oplossing zal zijn die ieder bevalt. Gezocht moet worden naar een oplossing die zovelen mogelijk bevredigt; in het bijzonder hen die zich de moeite willen geven om het vraagstuk objectief en van breed standpunt uit te beschouwen. Wat wij menen dat nu gedaan kan worden, zullen wij in het volgende hoofdstuk uiteenzetten.

Behalve de reeds genoemde moeilijkheden blijft er nog een andere bestaan. Er kunnen ook maatregelen genomen worden (bv. belastingmaatregelen) die de totale productie niet doen veranderen, maar wel de verdeling. Wanneer nu ieder weer vrij zijn ,,plaats'' kiest, kan het toch zijn dat sommigen beter af, anderen slechter af zijn dan eerst. Is de genomen maatregel nu rechtvaardig of niet? Opnieuw stuiten we op de onmogelijkheid deze vraag te beantwoorden als de vergelijking nodig is van de bevrediging van verschillende personen.

Eén omstandigheid in 's mensen leven die wij nog niet nader hebben bezien in verband met de vrije keuze, is die van het *geërfde vermogen*. En juist hier spreekt de tegenstelling

tussen het economische doel en de rechtvaardigheid zeer sterk. Naar ons inzicht is het erven van grote vermogens een element van onrechtvaardigheid. Het is onrechtvaardig, wanneer van twee gelijke jongens de toekomstige levenskansen door het erfrecht zeer ongelijk worden gemaakt: dat de ene door het erven van groot vermogen een interessant en mooi leven kan genieten en de ander misschien zeer eentonig en hard moet werken om zich een bestaan te verzekeren. Natuurlijk zal niet ieder die een groot vermogen erft, ook inderdaad verkiezen een gemakkelijk leven te leiden. Gelukkig is de jongeman zelf of zijn zijn ouders vaak verstandiger. Doch de ongelijkheid der kansen is er daarmee niet verdwenen.

Deze ongelijkheid zou worden verminderd door een sterke vergroting van het staatsaandeel in de erfenissen, zoals al sinds vele jaren van socialistische zijde is voorgesteld (de zgn. successierechten). Nog afgezien van de technische moeilijkheid der ontduiking is hier echter, zoals wij al zagen, een belangrijk economisch gevolg te verwachten. Wanneer de leiders van grote bedrijven of andere bekwame lieden met hoge inkomens de zekerheid zouden hebben, een belangrijk deel van hun vermogen bij overlijden te zullen moeten afstaan aan de onpersoonlijke gemeenschap, zouden zij zich aan de ene kant minder inspannen, aan de andere kant zouden zij gedurende hun leven meer luxe genieten en minder sparen en in beide opzichten zouden zij de algemene welvaart en de groei daarvan zeer benadelen. Door hun geringere inspanning zouden zij de productie direct verminderen. Door hun geringere besparingen zouden zij de snelheid waarmee het productie-apparaat groeit doen verminderen en daardoor de toekomstige welvaartsmogelijkheden. Daartegenover zou natuurlijk wel staan, dat nu de omstandigheden voor de anderen gunstiger zouden worden. Doch het is te vrezen, dat daardoor geen voldoende tegenwicht is gevormd. De invloed die de bekwame mensen op de productie ten goede kunnen uitoefenen is waarschijnlijk groter dan de invloed die de onbekwamen daarop ten goede kunnen uitoefenen.

De invloed van geringere besparingen is vooral belangrijk. Hij doet zich niet direct gevoelen, maar eerst op den duur. De betekenis van het sparen blijkt echter, wanneer men de welvaart van de kapitaalrijke landen vergelijkt met die van de kapitaalarme: wij zagen hiervoor reeds, hoezeer het levenspeil van de Angelsaksische landen uitsteekt boven dat van het verre oosten; of wil men minder krasse voorbeelden dichter bij huis, hoe dat van Noord-West-Europa boven dat van Zuid-Oost-Europa uitsteekt. Daaruit ziet men vooral ook, dat het niet alleen het levenspeil der kapitaalbezitters zelf maar ook dat der arbeiders is, dat door grote kapitaalrijkdom van een land wordt verhoogd.
Ook hier bestaat dus, en waarschijnlijk in sterke mate, de tegenstelling tussen het rechtvaardigheids- en het welvaartsprincipe. Men kan zich meer rechtvaardigheid waarschijnlijk slechts kopen tegen verlies van welvaart. Om het juiste midden te vinden zal men ook hier tastend moeten voortgaan, terwijl men moet trachten om door nader onderzoek meer kennis te verzamelen omtrent de invloed van verhoging der successierechten op de energie en de spaarzin der betrokkenen.

EEN PROGRAM VAN REDELIJKE INKOMENSVERDELING

Wij hebben in het voorafgaande gezien dat het niet gemakkelijk is, het begrip rechtvaardige inkomensverdeling vast te leggen. Er blijven in beginsel meningsverschillen mogelijk, vooral omdat wij niet weten hoe we een vooruitgang in bevrediging van de ene persoon kunnen afwegen tegen een achteruitgang van een ander. Wij hebben voorts gezien dat de huidige inkomensverdeling naar veler overtuiging niet rechtvaardig is en wij hebben trachten uiteen te zetten in welke opzichten zij anders zou moeten zijn om, naar onze opvatting, rechtvaardig te kunnen heten. Dat wil niet zeggen, dat alle verschil in inkomen onrechtvaardig kan worden genoemd. Wij hebben gezien, dat er ook verschillen zijn die zeer zeker gerechtvaardigd zijn. Tegelijk bleek daarbij echter dat, als er algehele rechtvaardigheid — zoals wij die verstaan — zou heersen, de werklust der thans bevoorrechten wel eens ernstig zou kunnen verminderen en dat wij daardoor allen tezamen over een kleinere koek zouden komen te beschikken dan tevoren. En wij hebben gezien, dat het dan maar het beste is, te geven en te nemen: een eind in de richting van de rechtvaardigheid te gaan, zonder de welvaart te veel aan te tasten. Zo zal dan een *„redelijke"* inkomensverdeling kunnen worden nagestreefd. Omdat wij voorts de samenhang dezer verschijnselen in veel opzichten nog niet kennen, is ook bestuderen van en goed opletten op de gevolgen der maatregelen zeer aan te bevelen.

We willen thans gaan uiteenzetten wat er naar ons gevoelen reeds nu in deze richting kan worden gedaan. Het gaat daarbij niet zozeer om een daverende revolutie dan wel om vakkundige reparaties aan onze maatschappij. Gedaverd heeft de wereld genoeg. Grote woorden hebben daarbij niet ontbroken. Wij hebben van geweldenarij thans meer dan

genoeg. Wij willen rechtvaardigheid en redelijkheid; deze zijn meer kwesties van weegschalen dan van kanonnen. Ook willen wij gaarne welvaart: liever boter, slechts kanonnen voorzover dat onvermijdelijk is.
Als wij nu nog eens bedenken wat de verschillende onrechtvaardigheden in de verdeling en hun oorzaken zijn, dan komen wij vanzelf tot het volgende program, dat in de eerste plaats voor West-Europese verhoudingen bedoeld is.

In de eerste plaats hebben wij gezien, dat een *vrije beroepskeuze* een grondslag is voor het bereiken van een toestand van rechtvaardigheid, zoals wij die zien. Iemand beletten een bepaald beroep te beoefenen, met het doel de omstandigheden der overige beoefenaren van dat beroep te verbeteren — d.w.z. elk afsluiting van beroep — is onrechtvaardig.
Opdat deze beroepskeuze goed kan geschieden, kan een behoorlijke voorlichting nog zeer nuttig zijn. Want een deel van de ontevredenheid die sommigen met hun „plaats" in de maatschappij hebben, is het gevolg van *verkeerde ideeën* over het beroep dat zij kiezen of over de beroepen die zij niet gekozen hebben. Wanneer zij wisten hoeveel minder zorgen zij later zouden hebben door een beter betaalde werkkring, zouden jongens en meisjes soms met meer energie naar de ambachts- of industrieschool gaan. Wanneer zij beter geweten hadden, of zij voor een bepaald vak deugden, zouden zij misschien een verstandiger keuze hebben gedaan. De trage zou aangevuurd, de overmoedige geremd zijn; beiden zouden later meer levensgeluk hebben kunnen smaken. De psychotechniek kan daarbij zeer grote diensten bewijzen en doet dat ook reeds.
Ook is het toe te juichen, wanneer de *mogelijkheden tot scholing* steeds worden vergroot. Wij zagen al, dat daardoor ook voor de ongeschoolden een betere toestand zou ontstaan: het aanbod van ongeschoolde krachten zou kleiner en hun beloning hoger worden. Hoe meer gelegenheid tot scholing en studie er is, des te gelijker zal de inkomensverdeling worden. Er moet natuurlijk ook daarbij niet

overdreven worden. Zou er „overproductie" aan bv. gestudeerden komen, dan zou het kunnen zijn dat zij geen passend beroep zouden vinden of minder inkomen zouden kunnen verdienen dan zij zich bij hun keuze hadden gedacht of ook werkloos zouden blijven en dus eigenlijk onjuist gekozen hadden. Hun beroepen moeten echter zo min mogelijk een monopolie der kapitaalkrachtigen zijn: het onderwijs zij kosteloos, doch slechts toegankelijk voor wie voldoende kansen op succes beloven.

Zijn de hierboven genoemde maatregelen nog geheel in de lijn van de tegenwoordige maatschappelijke organisatie, de volgende wijken daarvan af. Ten dele zijn zij echter toch reeds tot uitvoering gekomen, omdat nieuwe inzichten zich hebben baan gebroken. Wij bedoelen wat men zou kunnen noemen de *toeslagen aan de „misdeelden"*, zoals *ziekte-, ongevallen-, invaliditeits-, ouderdoms-, en werkloosheidsuitkering, kinder- en gezinstoeslagen e.d.* In deze richting kan nog verder worden gegaan, evenals in de richting van *kosteloze* of *goedkope verstrekking van onderwijs, voeding, kleding en onderdak* in bepaalde gevallen. Wat al deze gevallen gemeen hebben is, dat het gaat om *controleerbare* misdeeldheid. Ten aanzien van ziekte is het mogelijk, de uitkering te verhogen in gevallen van onmiskenbare en zeer ernstige ziekten, omdat hier het gevaar van simuleren uitgesloten is. Wat de kindertoeslagen betreft, deze kunnen eveneens hoger zijn, omdat de tegenwoordige kindertoeslagen in het algemeen nog slechts een klein deel van de extra-zorgen compenseren, die een kind meebrengt. Dit vraagstuk heeft echter ook andere zijden; wij achten het *zeer ongewenst* dat men de *bevolkingstoeneming aanmoedigt.* Door andere maatregelen (vooral voorlichting) is het echter mogelijk er naar te streven, dat — in het bijzonder onder de armere bevolking — de gezinsvorming beperkter blijft.

De ouderdomsrente, die men zich evenmin door simulatie kan verschaffen, kan ook belangrijk worden verhoogd. De middelen daartoe zullen, voorzover de toekomstige generaties niet reeds automatisch hogere renten zullen ontvan-

gen omdat zij langer verzekerd zijn, op den duur uit een omvangrijkere ouderdomsverzekering moeten worden gevonden. Hoe ver kan men met al deze verhogingen gaan? Wat de rechtvaardigheid aangaat, theoretisch zover, totdat zij die in andere omstandigheden verkeren, de zieken, de invaliden, de door ongevallen getroffenen, de ouden van dagen zouden gaan benijden, hetgeen te merken zou zijn aan pogingen om ziekte, invaliditeit enz. te simuleren en doelbewust te veroorzaken. Practisch heeft een dergelijk advies weinig waarde. Eerder is er iets voor te zeggen dat tweeërlei wordt gedaan: aan de ene kant dat op medische en andere normen de extra-kosten worden vastgesteld die zieken, invaliden enz. hebben en aan de andere kant dat de methoden verder verbeterd worden, waardoor simulatie kan worden herkend.
Nu zijn dit de overwegingen, ontleend aan het ideaal der rechtvaardigheid. Het zou denkbaar zijn, dat de eisen der productie zich hiertegen zouden verzetten; wij geloven het voor deze voorstellen niet. Maar elke ernstige studie daarover is winst.
Een volgende groep voorstellen gaat verder. Deze voorstellen hebben betrekking op situaties waarbij simulatie of luiheid en traagheid een verkeerde invloed zouden kunnen gaan oefenen en het is daarom mogelijk dat zij in strijd geraken met de eisen der productie. Daarom sta hier vooropp, dat nadere onderzoekingen op dit terrein in elk geval aandacht verdienen.
Het eerste voorstel is de reeds in verschillende landen bestaande toekenning van *minimumlonen*. Deze zouden, in de gedachtengang der pauselijke encyclieken, kunnen worden gebaseerd op een redelijk levensonderhoud voor een normaal gezin, waarbij van geneeskundige, opvoedkundige e.d. normen moet worden uitgegaan. Dat wil dus zeggen, dat een zeker aantal calorieën voeding van voldoende gevariëerde soort, eenvoudige kleding en voor het geestelijk welzijn der kinderen nodige huisvesting zouden kunnen moeten worden gekocht, evenals de andere posten van het budget. Zij zouden moeten worden ingevoerd bij de overigens

waarschijnlijk niet zeer grote groepen waarbij het inkomen naar een dergelijke maatstaf tekort zou schieten.
Een tweede voorstel is een *voortgezette herziening van de loonschalen*. Hierbij zal de methode van de werkclassificatie moeten worden gevolgd. Zij dient ook tot de hoogst bezoldigde beroepen te worden uitgestrekt. Telkens zou door personen die enige „aan elkaar grenzende" beroepen beheersen, moeten worden uitgemaakt of de verhoudingen der beloningen wel overeenkomen met wat bij gelijke bevredigingsgraad der beoefenaren rechtvaardig is. Het is uiteraard moeilijk om de uitkomsten van een dergelijk onderzoek te voorspellen. Wij doen het met alle voorbehoud, alleen om de perspectieven te doen zien. Wij verwachten, dat de beloningen in de nieuwe en de beschermde beroepen zullen blijken in verhouding tot de arbeids- en de opleidingsmoeite te hoog te zijn. Als beschermde beroepen beschouwen wij niet alleen beroepen, waarvoor een vrijwel vast aantal plaatsen bestaat, zoals bij sommige „vrije beroepen", maar ook alle beroepen waartoe een zekere kapitaalkrachtigheid nodig is en vele ondernemersberoepen. Ook hier kan en moet men zich zelfs de vraag stellen of niet de eis der aldus verstane rechtvaardigheid in conflict zal komen met die der productie. Wij geloven dat dit zal meevallen; wij menen dat de arbeidsvreugde in deze beroepen zo groot is, dat men daar ook tegen lagere beloningen — mits over de gehele linie der gelijkwaardige beroepen eveneens — zijn werk goed zal doen. Ook hier kan echter een nader onderzoek de werkelijkheid leren kennen. Zo'n onderzoek zal niet eenvoudig zijn; het moet zeer uitvoerig zijn; bovendien omgeven met waarborgen van onpartijdigheid.
Bij deze opstelling van juiste beloningsschalen moet men bovendien rekening houden met de mogelijkheid om de werktijd in zware en onaangename beroepen lager te stellen dan in andere. Het is beter, dat een mijnwerker in vergelijking tot andere beroepen ook meer vrije tijd heeft dan alleen maar meer loon. Ook kan men zich denken, dat zeer onaangenaam werk, waarvoor vrijwillig te weinig aanbod zou zijn, tot onderwerp van een arbeidsdienst

wordt gemaakt waaraan de meest geschikte personen (jonge, gezonde) zijn onderworpen voor enige jaren of maanden in hun leven [1]).

Het derde en verststrekkende voorstel is een verdere geleidelijke *verhoging der successierechten*. Zoals wij reeds zeiden, zal hier voorzichtig te werk moeten worden gegaan. Wij stellen ons voor, dat om de vijf jaar een verhoging van het successierecht met enige procenten plaats heeft en dat de uitwerking daarvan op de particuliere kapitaalvorming door uitgebreide onderzoekingen wordt vastgelegd. Tegelijkertijd moeten maatregelen worden genomen om de aldus stijgende ontvangsten uit het successierecht aan de vorming van overheidskapitaal dienstbaar te maken. Eveneens dient de efficiëntie van het overheidsbeheer te worden onderzocht en met die van het beheer van particuliere bedrijven te worden vergeleken. In de mate waarin het overheidsbedrijf het zou winnen van het particuliere bedrijf, wat betreft de doelmatigheid van het beheer, kan het overheidsbedrijf geleidelijk de plaats van particuliere bedrijven innemen. Wij vermoeden, dat dit proces slechts zeer geleidelijk zal plaats hebben en zich tot bepaalde sectoren van het economische leven zal beperken. Het heeft echter geen zin om hierop vooruit te lopen. Het is bovendien waarschijnlijk, dat zich nieuwe tussenvormen tussen overheids- en particulier beheer zullen ontwikkelen, waarbij de figuur van de bedrijfsleider met veel bewegingsvrijheid blijft bestaan, doch de figuur van de aandeelhouder verder op de achtergrond geraakt. Zoals gezegd, gaat het hier om processen van lange adem die, wanneer het enigszins kan, niet geforceerd moeten worden.
Het successierecht bedraagt tegenwoordig voor het deel dat aan kinderen en echtgenoot toevalt hoogstens 17%, voor verdere familieleden meer en voor alle andere gevallen hoogstens ongeveer 60%, behalve wanneer wordt nagelaten

---

[1]) Deze opmerkingen dank ik aan discussies met Mevrouw T. Ehrenfest.

aan een instelling van algemeen nut; dan gelden weer lage tarieven. De hier genoemde getallen hebben betrekking op bedragen van meer dan een 1/2 millioen, dus op zeer grote erfenissen. Voor „verkrijgingen" tussen de *f* 25.000 en *f* 50.000 zijn zij achtereenvolgens ongeveer 9% en 50%. Hieruit ziet men, dat in bepaalde gevallen reeds zeer belangrijke bedragen aan de overheid worden overgemaakt. De tegenwoordige tarieven zijn slechts tijdelijk. Het is de bedoeling, ze in 1955 voor enkele categorieën iets te verlagen. Het verdient aanbeveling ze iets verder te verhogen en de gevolgen nauwlettend te onderzoeken.

Tenslotte dienen wij, zoals gezegd, ook oog te hebben voor de *ongelijkheden op internationaal terrein*. De meest aan te bevelen weg naar een grotere gelijkheid is hier, zoals wij reeds zagen, wel vooral gelegen in een *kapitaalverstrekking* door de rijke landen aan de arme. Amerika, Engeland, de dominions en ook wij zullen aan India, Indonesië en andere onderontwikkelde landen grote kapitalen moeten verstrekken om daarmee hun wegennet uit te breiden, hun fabrieken en huizen en waterleiding te verbeteren, daardoor hun productie en hun koopkracht te vergroten. Niet alleen dat deze volkeren zich daardoor een beter bestaan zullen kunnen veroveren; zij zullen ook betere kopers worden van sommige onzer producten; zij zullen meer grondstoffen en voedingsmiddelen, meer kleding en meer machines nodig hebben. Deze ontwikkeling zal niet slechts kunnen worden verkregen door kapitaalverstrekking. Een samenhangend geheel van maatregelen zal nodig zijn, waarbij voorlichting en organisatie eveneens een grote rol zullen moeten spelen.
De aldus toenemende industrialisatie van de onderontwikkelde gebieden zal ongetwijfeld ook afzetproblemen scheppen. Doch in beginsel is het mogelijk om het evenwicht tussen productie en afzet te bewaren en met de volkeren van het oosten in intensief ruilverkeer te staan. Dan dient er echter een centrum te zijn op de wereld waar men de vraagstukken niet bekijkt van nationaal maar van internationaal

standpunt uit. Wij hopen en vertrouwen, dat de organen der Verenigde Naties zich in die richting ontwikkelen.

Hoe zullen de inkomens en in het bijzonder de lonen zich in de loop van de tijd kunnen ontwikkelen? Bij de ontwikkeling in de tijd moeten wij tweeërlei onderscheiden: de geleidelijke ontwikkeling en de betrekkelijk plotselinge veranderingen, met welke laatste vooral bedoeld wordt de conjunctuur: de golfbeweging die ongeveer elke acht jaar tot een crisis leidde. Tijdens zo'n crisis neemt de werkloosheid sterk toe. De lonen worden daardoor onder druk gezet en de gehele maatschappelijke vooruitgang onderbroken.

De conjunctuurbewegingen hebben aldus steeds veel hinder gebracht in het economische leven, in het bijzonder in de tien jaar vóór de laatste oorlog. Daarom heeft men zich allerwegen bezonnen op maatregelen om die bewegingen te bestrijden. Men is er in geslaagd om aannemelijke voorstellen uit te werken; en het is dan ook waarschijnlijk dat de conjunctuurbeweging in de toekomst in veel milder vorm zal terugkeren dan vroeger. Intussen zal dit niet bereikt worden zonder de medewerking, internationaal, van alle betrokkenen.
Er blijft dan over de beweging der lonen op lange termijn. Er is alles voor te zeggen, dat deze omhooggericht moet zijn, in evenredigheid met de hoeveelheid product die per arbeider wordt voortgebracht. Daarbij zou men de arbeiders moeten nemen die onder de ongunstigste omstandigheden werken. Indien het loon sneller zou stijgen, zou er werkloosheid ontstaan; de slechtstwerkende bedrijven die nog nodig zouden zijn, zouden dan niet kunnen blijven werken. Tot nu toe is het tempo waarin de productiviteit der slechtst werkende ondernemingen gegroeid is, ongeveer hetzelfde geweest als het tempo waarin de arbeidsproductiviteit gemiddeld in alle ondernemingen is toegenomen. Men behoeft er dus niet over te twisten of dit laatste beter is; men kan gemakshalve voorlopig zelfs de loonvoet laten stijgen in evenredigheid met de gemiddelde productiviteit.

Deze stijging bedraagt ongeveer 2 à 3% per jaar. Voor afzonderlijke bedrijfstakken kan er een geheel ander cijfer optreden. Bedrijfstakken die ten dode zijn opgeschreven zullen somtijds belangrijk achterblijven. Zo bv. de steenkoolmijnen in Frankrijk en de Borinage. Dan heeft men de keus of men toch de lonen wil laten meestijgen met die der overige bedrijven, maar dan het aantal arbeiders in die tak heel snel laten dalen, dan wel het aantal arbeiders minder snel wil laten dalen, doch het loonpeil omlaag brengen. In beide gevallen bestaat de wenselijkheid natuurlijk, nieuwe werkgelegenheid te vinden in takken die in opkomst zijn. Zou er over de gehele linie, om welke reden dan ook, een werkloosheid ontstaan die van langere duur blijkt te zijn, dan zal men de loonpolitiek moeten herzien. Want op de lange duur heeft een te hoog loonpeil ernstige gevolgen. Het laat zich echter aanzien, dat dit gevaar in de toekomst minder dreigt dan vóór de oorlog, toen de economische politiek zoveel minder gecoördineerd was, nationaal zowel als internationaal.

BESLUIT

In de voorgaande bladzijden hebben wij eerst gepoogd om de grote ongelijkheid van de inkomens te begrijpen. Wij hebben gezien, dat onze westerse maatschappij een zeer ingewikkeld samenstel van krachten is; er zijn duizenden beroepen die alle verschillend zijn van moeilijkheid: er is zwaar en lichter werk, er is werk voor intelligenten en minder verstandigen, voor mensen met volharding of met zin voor wisseling, voor mensen die zich voortdurend op één ding moeten concentreren, en voor mensen die aan alles tegelijk kunnen denken. Als de lonen allemaal dezelfde waren, zouden er vele ongelukken gebeuren. Er zouden te weinig mijnwerkers en te veel straatvegers zijn, te weinig timmerlieden en te veel opperlieden en nog vele andere moeilijkheden. Bijna niemand zou meer moeilijke en vervelende studies gaan maken; er zou gebrek komen aan allerlei soorten geschoolde krachten. Aan de andere kant is het toch onrechtvaardig, dat de een in alles erg zuinig moet zijn, in een oud huis moet wonen, met weinig ruimte, versleten kleren draagt en van vacantie alleen weet als hij de krant leest, terwijl de ander zich meer vrijheid, meer beweging, meer afwisseling, van tijd tot tijd eens wat lekkers en een goede opvoeding van zijn kinderen kan veroorloven. Het is niet nodig en ook niet erg belangrijk dat we allemaal een particulier zwembad hebben, terwijl het even goed mogelijk is om in de derde klas naar Zwitserland te reizen als in de eerste; meer dan twaalf japonnen hebben is geen noodzakelijke levensvoorwaarde. Maar meer gelijkheid is een eis van menselijkheid, van rechtvaardigheid.

De idealisten op dit punt menen gauw, dat forse maatregelen nodig zijn. Als men maar niet denkt, dat forse maatregelen ook grove maatregelen moeten zijn. Men re-

pareert nu eenmaal geen radiotoestel met een voorhamer. Zoals we al een paar maal zeiden: de vakman moet het doen. Na de vorige oorlog zijn er vele ongelukken gebeurd, omdat men niet de vakman maar de amateur de maatschappij heeft laten repareren. In Duitsland liep de zaak helemaal mis, maar ook in andere landen was de forse ruk omhoog aan de lonen achteraf bezien niet zo'n onverdeeld succes. Er is geen tijd van scherper rationalisatie en daardoor van werkloosheid geweest dan juist na die forse ruk omhoog.

Er is sinds die tijd ook al weer het nodige aan onze samenleving veranderd. Na de Tweede Wereldoorlog is er een sterkere progressie in de belasting gekomen. Zowel binnen de groep der arbeiders als binnen de groep der zelfstandigen is er een grotere gelijkheid gekomen. Het verschil in inkomen tussen de kleine en de grote ondernemer is kleiner geworden; ook het verschil tussen de geschoolde en de ongeschoolde arbeider. In 1929 ging van het nationale inkomen (na aftrek van belastingen) 50% naar de arbeiders en daarmee gelijk te stellen groepen, in 1950 52%. Er komt dus grotere gelijkheid. In sommige opzichten echter vraagt men zich al af, of er geen ongewenste gevolgen tevens optreden. Is de lust tot scholing niet bij sommigen verminderd, omdat het loonverschil tussen geschoolden en ongeschoolden is verminderd?

Daarom moeten wij uit onze ogen kijken: wij moeten niet alleen zien wat er op de voorgrond gebeurt, maar ook wat er in het verborgene gebeurt. De practische voorstellen die wij gedaan hebben, zijn dan ook misschien niet zo grootscheeps als sommigen verwacht of gewenst zouden hebben. Daarom gaat het echter niet. Als ze maar het doelmatigst zijn.

Er is veel mooi werk te doen, dat ook zeer behoorlijk resultaat kan afwerpen. Laat men zich daartoe bepalen. Wanneer bereikt kan worden dat de uitkeringen aan ouden van dagen, zieken en invaliden, voor grote gezinnen en voor slecht betaalde beroepen belangrijk worden verbeterd, zal er reeds heel wat minder zorg in ons land zijn. Wanneer dit eerst nodige zal zijn geschied, zullen de verdere plannen

voor een rechtvaardiger inkomensverdeling achtereenvolgens aan de orde kunnen worden gesteld. Door toenemende scholing kunnen wij het lot ook der ongeschoolden verbeteren, door nauwkeurig onderzoek de inkomensschalen rechtvaardiger maken; door een geleidelijk sterker belasten van erfenissen tenslotte het onrecht verminderen dat men zijn vader niet zelf kan kiezen. Bij al deze maatregelen moeten wij echter bereid zijn van de ervaring te leren. En blijkt het, dat zij meer kwaad doen dan goed, dan dienen wij het roer om te gooien. Ondogmatisch moeten wij ons standpunt kiezen; want het gaat niet om een dogma, om gelijk te hebben, doch om het doel te bereiken: een zo gelukkig mogelijke maatschappij.